

Τιμητικός τόμος
για τη

Στέλλα Δρούγου

Αθήνα 2016

ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΤΑΜΕΙΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ ΚΑΙ ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΩΝ

ήχάδιν I

ήχάδιν **I**

Επιστημονική Επιτροπή

Ακαμάτης Ιωάννης

Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Βουτυράς Εμμανουήλ

Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Θέμελης Πέτρος

Ομότιμος Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Διευθυντής Ανασκαφών Αρχαίας Μεσσήνης

Σημαντώνη-Μπουρνιά Ευαγγελία

Ομότιμος Καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Αθηνών

Σμιτ-Δούνα Μπάρμπαρα

Καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Τιβέριος Μιχάλης

Ακαδημαϊκός, Ομότιμος Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Τουράτσογλου Ιωάννης

Επίτιμος Διευθυντής Νομισματικού και Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου

ἤχάδιν I

Επιμέλεια κειμένων: Ελένη Κώτσου

Σχεδιασμός, σελιδοποίηση, επεξεργασία εικόνων: ΣΗΜΑΕΚΔΟΤΙΚΗ

Εκτύπωση - Βιβλιοδεσία: ACCESS Γραφικές Τέχνες Α.Ε.

Η μετάφραση των κειμένων στην αγγλική, συμπεριλαμβανομένων και των περιλήψεων, έχει γίνει με ευθύνη των συγγραφέων.

Μετάφραση περιλήψεων άρθρων Α. Αρχοντίδου, Ε.-Ι. Κόλια: Δ. Δούμας

© 2016 Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού

Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων

Πανεπιστημίου 57, 105 64 Αθήνα, www.tap.gr

ISBN 978-960-386-290-1

Ηχάδιν I: 978-960-386-291-8

Ηχάδιν II: 978-960-386-292-5

Τιμητικός τόμος
για τη

Στέλλα Δρούγου

Επιμέλεια

Μιμικά Γιαννοπούλου
Χρυσάνθη Καλλίνη

I

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1-4		ΓΕΝΙΚΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ
6-50	— Αβρονιδάκη Χριστίνα, Σαμπετάι Βικτώρια	Λευκά πουλιά της Βοιωτίας
52-76	— Αγγέλη Ανθή	Η ερυθρόμορφη κεραμική της Αμβρακίας. Η περίπτωση της «Ομάδας του Αγρινίου»
78-88	— Αδάμ-Βελένη Πολυξένη	Δύο μετάλλινοι λύχνοι από την Αγορά των αυτοκρατορικών χρόνων της Θεσσαλονίκης
90-98	— Ακαμάτης Ιωάννης	Πύδνα: ένα νέο κέντρο παραγωγής ενσφράγιστων αμφορέων
100-114	— Ακαμάτης Νίκος	Ερυθρόμορφη πελίκη του Ζωγράφου της Γαμήλιας Πομπής στο Αρχαιολογικό Μουσείο της Πέλλας
116-136	— Αντωνάρας Αναστάσιος	Ορειχάλκινα ευρήματα από το ιερό της βασιλικής κάτω από την Αγία Σοφία Θεσσαλονίκης
138-164	— Αποστόλου Μαρία	«Αφροδίτη Κλεαρίστη». Ενεπίγραφη στήλη από την Περαιά και τοπογραφικά της Αίνειας
166-176	— Αρχοντίδου-Αργύρη Αγλαΐα	Τα λιμάνια της αρχαίας πόλης της Μυτιλήνης. Σκέψεις μετά τα νέα δεδομένα
178-190	— Αχειλαρά Λίλλιαν	Οι «περιπέτειες» ενός ταφικού μνημείου στη Χίο
192-206	— Barr-Sharrar Beryl	Suggestions for an Athenian Origin of the Silver Calyx Cup of the Macedonian type
208-228	— Βιβλιοδέτης Ευάγγελος	«Ὅρᾱς τὸν Ἀκταίωνος ἄθλιον μόνον». Η διαφορετική προσέγγιση του μύθου από έναν βοιωτό καλλιτέχνη
230-242	— Bitrakova-Grozdanova Vera	Two Cultic Images from Lychnidos
244-260	— Βλαχογιάννη Έλενα	Ο μύθος του Ηρακλή και της Ησιόνης σε θραύσμα αναγλύφου του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου
262-276	— Blaževska Silvana	Worshiping the Female Deities in Domestic Context in the Hellenistic town at Vardarski Rid
278-284	— Βουτυράς Εμμανουήλ	Μήκωνες για τη Δήμητρα
286-308	— Γιαννοπούλου Μιμικά	«Ιεροί» Πίθοι: παρουσία και χρήση σε ιερά διαχρονικά και ιδιαίτερα στα Μητρώα της Μακεδονίας
310-318	— Δακορώνια Φανουρία	Ευτέρπης Δώρον
320-340	— Δουλγέρη-Ιντζεσίλογλου Αργυρούλα	Η αρχαία πόλη των Φερών, από τους ελληνιστικούς στους αυτοκρατορικούς χρόνους. Μερικά ιστορικά, επιγραφικά και αρχαιολογικά δεδομένα
342-352	— Ζαρχάδας Άγγελος	Ἀρκτίνου, Αἰθιοπίς. Μια νέα μαρτυρία σε όστρακο ανάγλυφου σκύφου στο Μουσείο Παύλου και Αλεξάνδρας Κανελλοπούλου
354-360	— Gatzolis Christos	A hoard of silver tetrobols of Perdikkas II, Akanthos and the Chalcidian League from ancient Pydna/1995 (<i>CH</i> IX 26)
362-376	— Hitzl Konrad	Zur Chronologie des Schatzhauses der Athener in Delphi
378-414	— Hübner Gerhild	Vergegenwärtigung oder Nachempfindung der Antike? Zu zwei Gemälden K. F. Schinkels in Berlin
416-434	— Ιγνατιάδου Δέσποινα	Σιδερένια όπλα και σκευή από αρχαϊκή βασιλική πυρά στις Αιγές

436-452	— Καβαδιάς Γιώργος	Μια ελληνιστική πυξίδα του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου
454-466	— Kathariou Kleopatra	Fragments of history: II. Introducing a New Shape of Vase produced in the Jena Painter's Workshop
468-488	— Καλλίνη Χρυσάνθη	ΜΗΤΡΙ ΘΕΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΤΕΛΗΑΙ. Ο ενεπίγραφος κάρναρος από το Μη- τρώο των Αιγών
490-514	— Καλλιντζή Κωνσταντίνα	Πήλινα φαρμακοδοχεία από τα Άβδηρα
516-546	— Καραμήτρου-Μεντεσίδη Γεωργία, Χατζηδάκης Νίκος	Ο μακεδονικός τάφος Σπηλιάς Εορδαίας. Νέα στοιχεία
548-564	— Κατακούτα Στέλλα	Κέρνος Φαρσάλου
566-590	— Κεφαλίδου Ευρυδίκη	Νέα Μεσημβρία Θεσσαλονίκης: παλαιές ενδείξεις για ένα νέο πόλισμα στον μυθό του Θερμαϊκού κόλπου
592-610	— Κόλια Ερωφίλη-Ίρις	Πίνακας με ανάγλυφη μορφή Σκύλλας από την Τράπεζα Διακοπτού
612-638	— Κοτταρίδη Αγγελική	Παλιές προκαταλήψεις και νέα ευρήματα: «Μακεδόνες ή Βοττιαίοι;»
640-672	— Κουκούλη-Χρυσανθάκη Χάιδω	Από την Προϊστορία και την Ιστορία των αρχαίων πόλεων στην Ανατολική Μακεδονία. Ο αρχαίος οικισμός στον Σιδηροδρομικό Σταθμό Αγγίστας Σερρών
674-694	— Κυριάκου Αθανασία	Χρυσό στεφάνι ελιάς από το ιερό της Εύκλειας στη Βεργίνα/Αιγές. Ένα αντικείμενο κύρους στα αρχαιολογικά του συμφραζόμενα
696-718	— Κωτίτσα Ζωή	Αθήνα-Μακεδονία: νέες προοπτικές στις σχέσεις τους
720-736	— Lafli Ergün, Pataci Sami	Archaeology in the Southern Black Sea Area during the Mithridatic Era
738-758	— Lang Franziska	Felsen und Steine-Mutmassungen über an-Ikonische Kultstätten in Akarnanien
760-782	— Langner Martin	Centre and Periphery Levels of Quality in Red-Figure Productions of the 4th Century BC
784-812	— Liampi Katerini	Zur Münzzirkulation in Epirus (Ende 4. bis Ende 1. Jhs. v. Chr.). Das Zeugnis der Münzschatzfunde
814-828	— Λιλιμπάκη-Ακαμάτη Μαρία	Πήλινες γυναικείες προτομές του ανατολικού νεκροταφείου της Πέλλας
830-840	— Lund John	Eastern Sigillata A Ware: The Riddle of the Stamps

ΓΕΝΙΚΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Στον παρόν έργο εκτός των καθιερωμένων συντομογραφιών που αναφέρονται στο Archäologischer Anzeiger 2005 ακολουθούνται και οι παρακάτω:

<i>AArchArtHist</i>	= <i>Institutum Romanum Norvegiae: Acta ad Archaeologiam et Artium Historiam Pertinentia</i>
<i>ABV</i>	= J. D. BEAZLEY, <i>Attic black-figure vase-painters</i> , New York 1978
<i>Add²</i>	= A. D. CARPENTER <i>et al.</i> (eds), <i>Addenda². Additional references to ABV, ARV² and Paralipomena</i>
<i>AF</i>	= <i>Archäologische Forschungen</i>
<i>AG</i>	= <i>Antike Gemmen</i>
<i>Agora XII</i>	= B. A. SPARKES, L. TALCOTT, <i>Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th centuries B.C. The Athenian Agora XII</i> , Princeton, New Jersey 1970
<i>Agora XXIX</i>	= S. I. ROTROFF, <i>Hellenistic Pottery. Athenian and Imported Wheelmade Table Ware and Related Material. The Athenian Agora XXIX</i> , Princeton, New Jersey 1997
<i>Agora XXX</i>	= M. B. MOORE, <i>Attic Red-figured and White-ground Pottery. The Athenian Agora XXX</i> , Princeton, New Jersey 1997
<i>AJAH</i>	= <i>American Journal of Ancient History</i>
<i>AntPl</i>	= <i>Antike Plastik</i>
<i>ARV²</i>	= J. D. BEAZLEY, <i>Attic red-figure vase-painters</i> , Oxford 1963
<i>BAR</i>	= <i>British Archaeological Records</i> , Archaeopress
<i>BARD</i>	= Beazley Archive Pottery Database < www.beazley.ox.ac.uk >
<i>BASP</i>	= <i>Bulletin of the American Society of Papyrologists</i>
<i>BEFAR</i>	= <i>Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome</i>
<i>BICS</i>	= <i>Bulletin of the Institute of Classical Studies of the University of London</i>
Brill's, <i>New Pauly</i>	= Brill's <i>New Pauly</i> , New Pauly Online, Brill Reference, BrillOnline < referenceworks.brillonline.com/cluster/NewPaulyOnline >
<i>CCCA</i>	= <i>Corpus Cultus Cybelae Attidisque</i>
<i>CIL</i>	= <i>Corpus Inscriptionum Latinarum</i>
<i>Classical Archaeology XII</i>	= <i>Proceedings of the XII International Congress of Classical Archaeology, Athens 4-10.9.1983</i> , Athens 1988
<i>Companion to Ancient Macedonia</i>	= J. ROISMAN, I. WORTHINGTON (eds), <i>A Companion to Ancient Macedonia. Blackwell Companions to the Ancient World 84</i> , Wiley- Blackwell, 2011
<i>CVA</i>	= <i>Corpus Vasorum Antiquorum</i>
<i>Corinth XIII</i>	= C. W. BLEGEN, H. PALMER, R. S. YOUNG, <i>The North Cemetery, Corinth XIII</i> , Princeton, New Jersey 1964
<i>DAGR</i>	= C. DAREMBERG, E. SAGLIO, <i>Dictionnaire des antiquités grecques et romaines</i> , 10 vols, Paris, 1877-1919
<i>EAD</i>	= <i>Exploration archéologique de Délos</i>
<i>ÉPRO</i>	= <i>Études préliminaires aux religions orientales dans l'Empire romain</i>
<i>ÉtThas</i>	= <i>Études Thasiennes</i>
<i>FdD</i>	= <i>Fouilles de Delphes</i>
<i>FGrHist</i>	= <i>Fragmente Griechischer Historiker</i>
<i>GDI</i>	= <i>Sammlung der Griechischen Dialekt-Inschriften</i>
<i>Herom</i>	= <i>Journal of Hellenistic and Roman Material Culture</i>
<i>HSCP</i>	= <i>Harvard Studies in Classical Philology</i>

IC	= <i>Inscriptiones Creticae</i>
ICS	= <i>Illinois Classical Studies</i>
IG	= <i>Inscriptiones Graecae</i>
IGCH	= M. THOMPSON, O. MØRKHOLM, C. M. KRAAY, <i>An Inventory of Greek Coin Hoards</i>
IMT KyzKapuDağ	= <i>Inschriften Mysia and Troas</i> [IMT], M. BARTH, J. STAUBER (eds), Leopold Wenger Institut, Universität München, Version of 25.8.1993 (Ibycus). Packard Humanities Institute CD 7, 1996. -Mysia, «Kyzikene, KapuDağ»
IPArk	= G. THÜR, H. TAEUBER (eds), <i>Prozessrechtliche Inschriften der griechischen Poleis: Arkadien</i> , Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Sitzungsberichte, 607, Wien 1994
Kadmos	= <i>Zeitschrift für vor- und frühgriechische Epigraphik</i>
Kernos	= <i>Revue internationale et pluridisciplinaire de religion grecque antique</i>
LGPN	= P. M. FRASER, E. MATTHEWS (eds), <i>A Lexicon of Greek Personal Names</i>
LIMC	= <i>Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae</i>
LSJ	= H. G. LIDDELL, R. SCOTT, H. S. JONES, <i>A Greek-English Lexicon</i> , 9th edition, 1987
MBAH	= <i>Marburger Beiträge zur antiken Handels-, Sozial- und Wirtschaftsgeschichte</i>
NEA	= <i>New Eastern Archaeology</i>
NNM	= <i>Numismatic Notes and Monographs</i>
OGIS/OGI	= <i>Orientis Graeci Inscriptiones</i>
OlBer	= <i>Olympische Berichte</i>
OIF	= <i>Olympische Forschungen</i>
Para	= D. BEAZLEY, <i>Paralipomena: additions to Attic black-figure vase-painters and to Attic red-figure vase-painters</i> (second edition), Oxford 1971
PATABS	= <i>Production and Trade of Amphorae in the Black Sea</i>
PIR	= <i>Prosopographia Imperii Romani</i>
SEG	= <i>Supplementum Epigraphicum Graecum</i>
SIG	= <i>Sylloge Inscriptionum Graecarum</i>
SNG	= <i>Sylloge Nummorum Graecorum</i>
ThesCRA	= <i>Thesaurus Cultus e Rituum Antiquorum</i> , The J. Paul Getty Museum, Los Angeles
Α' ΕλλΚερ	= Α' Επιστημονική Συνάντηση για την ελληνιστική κεραμική, Ιωάννινα 1986, Ιωάννινα 1989, Ρόδος 2000 ²
ΑΕΘΣΕ	= Το Αρχαιολογικό έργο στη Θεσσαλία και τη Στερεά Ελλάδα
ΑΕΜΘ	= Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη
ΑΜΘ	= Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης
Αρχαία Μακεδονία II	= Ανακοινώσεις κατά το δεύτερο Διεθνές Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη 21-25 Σεπτεμβρίου 1977, Θεσσαλονίκη 1983
Αρχαία Μακεδονία III	= Ανακοινώσεις κατά το τρίτο Διεθνές Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη 21-25 Σεπτεμβρίου 1977, Θεσσαλονίκη 1983
Αρχαία Μακεδονία IV	= Ανακοινώσεις κατά το τέταρτο Διεθνές Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη 21-25 Σεπτεμβρίου 1983, Θεσσαλονίκη 1986
Αρχαία Μακεδονία V	= Ανακοινώσεις κατά το πέμπτο Διεθνές Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη 21-25 Σεπτεμβρίου 1989, Θεσσαλονίκη 1993

<i>Αρχαία Μακεδονία VI</i>	= <i>Ανακοινώσεις κατά το έκτο Διεθνές Συμπόσιο. Θεσσαλονίκη, 15-19 Οκτωβρίου 1996, Θεσσαλονίκη 1999</i>
<i>Β' ΕλλΚερ</i>	= <i>Β' Επιστημονική Συνάντηση για την ελληνιστική κεραμική, Ρόδος, 22-25 Μαρτίου 1989, Αθήνα 1991</i>
<i>Γ' ΕλλΚερ</i>	= <i>Γ' Επιστημονική Συνάντηση για την ελληνιστική κεραμική, Θεσσαλονίκη, 24-27 Σεπτεμβρίου 1991, Αθήνα 1994</i>
<i>Δ' ΕλλΚερ</i>	= <i>Δ' Επιστημονική Συνάντηση για την ελληνιστική κεραμική, Μυτιλήνη, Μάρτιος 1994, Αθήνα 1997</i>
<i>Ε' ΕλλΚερ</i>	= <i>Ε' Επιστημονική Συνάντηση για την ελληνιστική κεραμική, Αθήνα 2000</i>
<i>ΕΑΜ</i>	= <i>Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο</i>
<i>Εγνατία</i>	= <i>Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας</i>
<i>ΕΕΒΜ</i>	= <i>Επετηρίς της Εταιρείας Βοιωτικών Μελετών, Εταιρεία Βοιωτικών Μελετών, Αθήνα</i>
<i>ΕλλΚερ Αιγαίου</i>	= <i>Ελληνιστική Κεραμική από το Αιγαίο / Hellenistic Pottery from the Aegean, Μυτιλήνη 1994, Αθήνα 1997</i>
<i>ΕλλΚερ Ηπείρου, Αιτωλοακαρνανίας και Ιονίων νησιών</i>	= <i>Ελληνιστική Κεραμική από την Ήπειρο, την Αιτωλοακαρνανία και τα Ιόνια νησιά, Αθήνα 2009</i>
<i>ΕλλΚερ Θεσσαλίας</i>	= <i>Ελληνιστική Κεραμική από τη Θεσσαλία, Βόλος 2000</i>
<i>ΕλλΚερ Κρήτης</i>	= <i>Ελληνιστική Κεραμική από την Κρήτη, Χανιά 1997</i>
<i>ΕλλΚερ Πελοποννήσου</i>	= <i>Ελληνιστική Κεραμική από την Πελοπόννησο, Αίγιο 2005</i>
<i>Ζ' ΕλλΚερ</i>	= <i>Ζ' Επιστημονική Συνάντηση για την ελληνιστική κεραμική, Αίγιο, 4-9 Απριλίου 2005, Αθήνα 2011</i>
<i>Η' ΕλλΚερ</i>	= <i>Η' Επιστημονική Συνάντηση για την ελληνιστική κεραμική, Ιωάννινα, 5-9 Μαΐου 2009, Αθήνα 2014</i>
<i>ΘΑΜ</i>	= <i>Θησαυροί της Αρχαίας Μακεδονίας. Κατάλογος εκθέσεως, Θεσσαλονίκη 1979</i>
<i>Θέματα Ελληνιστικής Κεραμικής</i>	= <i>Θέματα Ελληνιστικής Κεραμικής στην Αρχαία Μακεδονία / Topics on Hellenistic Pottery in Ancient Macedonia, Αθήνα 2012</i>
<i>Θρεπτήρια</i>	= <i>Μ. ΤΙΒΕΡΙΟΣ, Π. ΝΙΓΔΕΛΗΣ, Π. ΑΔΑΜ-ΒΕΛΕΝΗ (επιμ.), Θρεπτήρια, Μελέτες για την αρχαία Μακεδονία, Θεσσαλονίκη 2012</i>
<i>ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ/Μελετήματα</i>	= <i>Έκδοση του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, Τομέας Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας, Αθήνα</i>
<i>Παρνασσός</i>	= <i>Περιοδικό του Φιλολογικού Συλλόγου Παρνασσός</i>
<i>ΣΤ' ΕλλΚερ</i>	= <i>ΣΤ' Επιστημονική Συνάντηση για την ελληνιστική κεραμική, Βόλος, 17-23 Απριλίου 2000, Αθήνα 2004</i>
<i>Τεκμήρια</i>	= <i>Περιοδικό του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών - Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, Τομέας Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας, Αθήνα</i>
<i>Το Μουσείον</i>	= <i>Περιοδική έκδοση του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου</i>

NEA MESEMBRIA, THESSALONIKI. ANCIENT EVIDENCE OF A NEW SETTLEMENT IN THE HEAD OF THE THERMAÏC GULF

ABSTRACT

This study begun a few years ago when I found two handwritten letters of 1929 and 1934, written by T. S. Kontaxakis, who was at the time a teacher at the elementary school of the village of Karavia, modern-day Nea Mesembria of the Thessaloniki Prefecture. I found the letters in the storerooms and the archives of the Archaeological Museum of Thessaloniki, respectively, and I connected them with certain old finds which had been handed in to the Museum by the same person from an area which lies near some important archaeological sites such as Anchialos-Sindos, Nea Philadelphia and Agios Athanasios-Gefyra. My research is based both on the objects themselves as well as on some fieldwork conducted in the area of Nea Mesembria, where many people assisted me, especially some of the older villagers (one of whom was a student of the old schoolteacher!). The villagers showed me the exact place of origin of most old finds, which is the unknown until today ‘Terzi-toumpa’, mentioned in the letters of T. S. Kontaxakis.

Some of the old finds can be dated at least in Archaic times, but the most distinctive ones belong to the 4th century BC and the Hellenistic era. These are: a) Fragments of relief terracotta simas and antefixes, as well a fragment of a stamped flat tile (they belong to at least three roofs), b) A terracotta bi-faced mould which suggests the existence of a workshop area, c) A clay “escharis”, a tube-like vessel of specific use connected with chthonic sanctuaries, and d) Parts of clay relief louteria/perhrranteria, which are found in various archaeological contexts, e.g. houses, gymnasia, sanctuaries, and parts of plain or relief pithoid vases.

The results of my study indicate the existence of a yet unknown ancient town at the site of ‘Terzi-toumpa’ near the modern village of Nea Mesembria, at the heart of the Thermaïc Gulf. This site, like the nearby sites of Anchialos-Sindos, Nea Philadelphia and Agios Athanasios-Gefyra, is located between the river banks of Axios and Gallikos (ancient Echedoros). Earlier scholarship based on the archaeological record and the (scanty) ancient written sources has placed a number of different towns or cities in this area: Sindos, Strepsa, Chalastra and Herakleia of Mygdonia.

ΝΕΑ ΜΕΣΗΜΒΡΙΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ:
ΠΑΛΑΙΕΣ ΕΝΔΕΙΞΕΙΣ ΓΙΑ ΕΝΑ ΝΕΟ ΠΟΛΙΣΜΑ
ΣΤΟΝ ΜΥΧΟ ΤΟΥ ΘΕΡΜΑΪΚΟΥ ΚΟΛΠΟΥ*

Ευρυδίκη Κεφαλίδου

I. Παλαιές επιστολές και παλαιά ευρήματα

Αφορμή για αυτή τη μελέτη ήταν μια επιστολή του 1929, γραμμένη από τον Τ. Σ. Κονταξάκη, δημοδιδάσκαλο στη Νέα Μεσημβρία του Νομού Θεσσαλονίκης. Τη βρήκα πριν από λίγα χρόνια, στην αποθήκη του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης (ΑΜΘ), μέσα σε ένα κιβώτιο με λιγοστά αντικείμενα, κυρίως πήλινα. Οι πληροφορίες της επιστολής ήταν πολύ ενδιαφέρουσες και με συγκίνησε η φροντίδα του γράφοντος για τις αρχαιότητες του χωριού, το οποίο βρίσκεται κοντά σε σημαντικούς αρχαιολογικούς χώρους που έχουν εντοπιστεί και εν μέρει ανασκαφεί στην περιοχή της Νότιας Μυγδονίας, ανάμεσα στον κάτω ρου των ποταμών Αξιού και Γαλλικού.

Παραθέτω ολόκληρο το κείμενο της επιστολής.

«Θεσ/κη 10.V.29

Κ^ε Διευθυντά

Ὁ ὑποφαινόμενος ὑποβάλλω συνημμένως τεμάχια πηλίνων σκευῶν τὰ ὅποια περιέρχονται κάτοικοι τοῦ συνοικισμοῦ Καραβίας εἰς ἀπόστασιν 2 ὥρῶν ἀπὸ τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ Νέας Ἀγχιάλου (Γραμμῆς Θεσσαλονίκης-Γεωγελῆ) ἡδὺρον εἰς λοφώδη θέσιν ὕψους περὶ τὰ 50 μέτρα, εἰς τὴν κορυφὴν καὶ εἰς βάθος τεσσάρων μέτρων ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους ἐν μέσῳ ἀφθόνου τέφρας καὶ ὀστέων. Ἐντύπωσιν μοι ἔκαμε σειρὰ ὀδόντων τὰ ὅποια μοι ἔφεραν

* Ευχαριστώ θερμά τις επιμελήτριες της έκδοσης για την πρόσκλησή τους να συμμετάσχω σε αυτή την έκφραση τιμής για την κατηγήτριά μου. Για κάθε είδους βοήθεια ευχαριστώ την πρώην Προϊσταμένη της τότε ΙΣΤ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Β. Μισαηλίδου-Δεσποτίδου και τον συνάδελφο Α. Κεραμάρη, τις συναδέλφους Χ. Μουσταντάμη, Α. Αρβανιτάκη και Θ. Σαββοπούλου, καθώς και τους συντηρητές του ΑΜΘ Δ. Καρολίδη και Β. Μιχαλοπούλου. Από κοντά είδαν τα ευρήματα ο καθηγ. Μ. Τιβέριος (που διάβασε και αυτό το κείμενο) και ο επίτιμος Έφορος Αρχαιοτήτων Ν. Καλτσάς – τους ευχαριστώ πολύ για τις ουσιαστικές παρατηρήσεις τους. Ευχαριστίες οφείλω στον Δρ Μ. Iozzo και στην ομότ. καθηγ. Ε. Σημαντώνη-Μπουρνιά, που απάντησαν σε διάφορα ερωτήματά μου. Τέλος, ευχαριστώ τους κατοίκους της Νέας Μεσημβρίας, που μου έδωσαν σημαντικές πληροφορίες – ιδιαιτέρως τους Γ. Μωυσίδη, Στ. Πήττα και Φ. Εμμανουηλίδη. Οι μετρήσεις των χιλιομετρικών αποστάσεων και των υψομέτρων που αναφέρονται στο κείμενο είναι κατά προσέγγιση και βασίζονται στις δορυφορικές εικόνες του Google Earth.

1. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, ΜΑΡΑΒΕΛΑΚΗΣ 1955, σ. 226· ΜΑΡΚΗ 2006, σ. 4. Στην κάτοψη του χωριού διακρίνεται το τμήμα του αρχικού οικισμού της Καραβιάς (βορειοδυτικά) και το νεότερο προσφυγικό τμήμα με ορθογωνισμένο πολεοδομικό κάναβο (νότια/νοτιοανατολικά).
2. ΜΘ 4847-4849: αχέραια. Ύψ. 2,3-2,5 εκ. Διάμ. χείλους 5,4-5,7 εκ.
3. ΜΘ 4850 (δεν εντοπίστηκε) και ΜΘ 4851: μέγ. ύψ. 2,5 εκ. Μήκος σχέλους (από το κέντρο του τριποδίσκου μέχρι το πέρας) 4,4 εκ. Ανάλογοι τριποδίσκοι χρησιμοποιούνταν κυρίως στη βυζαντινή και μεταβυζαντινή περίοδο, ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑ-ΜΠΑΚΙΡΤΖΗ 1987. Για παλαιότερους τριποδίσκους (ίσως του 4ου αι. π.Χ.) και για άλλα στηρίγματα, MERKER 2006, σ. 21-22 (με βιβλιογραφία). Τριποδικά στηρίγματα όπτησης έχουν εντοπιστεί και στο αρχαϊκό εργαστήριο κεραμικής στο Φαρί της Θάσου, PERRAULT *et al.* 2013, σ. 34.
4. ΜΘ 4852: μέγ. διάστ. 4,5 εκ.
5. α) ΜΘ 4854: λυχνάρι κατασκευασμένο με μήτρα, πολύ φθαρμένο, με ίχνη καύσης στον μυκτήρα. Στον δίσκο ανάγλυφη παράσταση ζώου, που φαίνεται ότι έχει ουρά στη θέση των πίσω ποδιών (θαλάσσιος ταύρος;).
β) ΜΘ 4855: λυχνάρι κατασκευασμένο με μήτρα. Στον ώμο κοκκιωτή διακόσμηση, στη ρίζα του αποκρουσμένου μυκτήρα γλωσσωτό μοτίβο. Για παρόμοια παραδείγματα, βλ. ενδεικτικά Agora VII, αρ. 349 (5ος αι. μ.Χ., Μ. Ασία) και αρ. 2807-2817 (β' μισό 6ου αι. μ.Χ., Αττική).
γ) ΜΘ 4856: λυχνάρι κατασκευασμένο με μήτρα. Η διαμόρφωση του ώμου με πλαστικό περιχέλιμα που περιβάλλεται από φθαρμένο ανάγλυφο μοτίβο (κυμάτιο;) και ανοίγει προς τον αποκρουσμένο μυκτήρα, επιτρέπει τη σύγκριση με μια ομάδα ελληνιστικών λυχναριών από την Πέλλα, ΔΡΟΥΓΟΥ 1992, σ. 78 (Ομάδα Β), σ. 88-89, αρ. 281-288.
δ) ΜΘ 4857: ανάγλυφο λυχνάρι με μοτίβο τετρακτίνου αστεριού στον δίσκο και αποκρουσμένο μυκτήρα.
ε-στ) Δεν εντοπίστηκαν: 1) ΜΘ 4858: «Λύχνος ἄβαφος ἀπολεπισθεὶς ἐκ δύο τεμαχίων καὶ ἐλλιπὴς κατὰ τὸν πυθμένα, τὸν μυκτήρα καὶ μέρος τοῦ σώματος», 2) ΜΘ 4853: «Λύχνος δίμυξος μὲ εὐρείαν ὀπὴν πληρώσεως περὶ τὴν ὁποίαν φέρει αὐλάκα ... Ὁ τύπος χρονολογείται εἰς τὴν Περίκλειον ἐποχὴν», και σημειώνεται η παραπομπή «ΟΙ. XIV, 144, ii». Ίσως ταυτίζεται με το πρόσφατα καταγεγραμμένο (ΜΘ 23972), άγνωστης προέλευσης λυχνάρι, ΜΟΤΣΙΑΝΟΣ, ΜΠΙΝΤΣΗ 2011, σ. 68-69, αρ. 3, τέλη 4ου-αρχές 3ου αι. π.Χ. [Ε. Μέλλιου] – υπάρχει όμως απόκλιση στις διαστάσεις.

εἰς τὸ Σχολεῖον ὡς ἐκεῖ εὐρεθέντα καὶ τὰ ὁποῖα διαβεβαιοῦν οἱ εὐρόντες ὅτι εἶναι ἀνθρώπινα.

Τὰ ὑποβάλλω μᾶλλον ὡς παλαιοντολογικὰ νὰ ἐξετασθοῦν καὶ ἂν εἶναι σημασίας τινὸς νὰ εἰδοποιηθῶ καὶ ὀδηγήσω διὰ τὴν συνέχισιν.

Εὐσεβάστως

Τ. Σ. Κονταξάκης

Δημοδιδάσκαλος ἐν Καραβίᾳ περιφερείας Θεσ/κης»

Η Καραβία (πρώην Μπουνάρτσα και Μπογαρίοβο), ονομάστηκε έτσι το 1926 προς τιμήν του οπλαρχηγού του Μακεδονικού αγώνα Ιωάννη Καραβίτη. Ήταν ο πυρήνας του σημερινού οικισμού της Νέας Μεσημβρίας (μετονομασία: 1953), ο οποίος επεκτάθηκε μετά την έλευση προσφύγων, κυρίως από τη Μεσημβρία του Ευξείνου Πόντου¹.

Στην επιστολή του Τ. Σ. Κονταξάκη περιγράφεται ένας χώρος νεκροταφείου, αλλά δεν είναι σαφές αν τον είχε επισκεφθεί ο ίδιος ή απλώς μετέφερε τη μαρτυρία των κατοίκων που του έδωσαν τα αντικείμενα. Τα πήλινα σκεύη που συλλέχθηκαν «ἐν μέσῳ ἄφθονου τέφρας καὶ ὀστέων» καταγράφηκαν στα ευρετήρια του ΑΜΘ πιθανότατα κατά τη δεκαετία του 1960. Πρόκειται για: τρία σχεδόν πανομοιότυπα άωτα σκυφίδια από κιτρινωπό πηλό και καστανό απολεπισμένο επίχρυσμα², δύο τριποδίσκους ψησίματος αγγείων (εντοπίστηκε ο ένας)³, ένα αμφικωνικό σφονδύλι⁴, έξι λυχνάρια⁵ (εντοπίστηκαν τα τέσσερα – **εικ. 1**), και ορισμένα ακόμη αντικείμενα,

-
- ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ [Α.], ΜΑΡΑΒΕΛΑΚΗΣ [Κ.] 1955 = *Αι προσφυγικαί εγκαταστάσεις εν τη περιοχή της Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη*
 - ΜΑΡΚΗ [Ε.] 2006 = *Ο Άγιος Αθανάσιος Νέας Μεσημβρίας. Ιστορία-Εικόνες-Κειμήλια, Θεσσαλονίκη*
 - ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑ-ΜΠΑΚΙΡΤΖΗ [Δ.] 1987 = «Τριποδίσκοι ψησίματος των βυζαντινών και μεταβυζαντινών αγγείων», στο Μ. ΤΙΒΕΡΙΟΣ, Στ. ΔΡΟΥΓΟΥ, Χρ. ΣΑΛΤΣΟΓΛΟΥ-ΠΑΛΙΑΔΕΛΗ, *Αμητός. Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή Μανόλη Ανδρόνικο, Μέρος Δεύτερο, Θεσσαλονίκη* 1987, σ. 641-648
 - MERKER [G. S.] 2006 = *The Greek Tile Works at Corinth: The Site and the Finds*, Princeton, *Hesperia* Suppl. 35
 - PERRAULT [J.], *et al.* 2013 = J. PERRAULT, F. BLONDÉ, K. ΠΕΡΙΣΤΕΡΗ, «Το αγγειοπλαστείο στο Φαρί της Θάσου», στο Π. ΑΔΑΜ-ΒΕΛΕΝΗ, Ε. ΚΕΦΑΛΙΔΟΥ, Δ. ΤΣΙΑΦΑΚΗ (επιμ.), *Κεραμικά εργαστήρια στο βορειοανατολικό Αιγαίο (8ος-αρχές 5ου αι. π.Χ.)*, Θεσσαλονίκη, σ. 29-38
 - ΔΡΟΥΓΟΥ [Στ.] 1992 = *Ανασκαφή Πέλλας 1957-1964. Οι πήλινοι λύχνοι*, Αθήνα
 - ΜΟΤΣΙΑΝΟΣ [Ι. Κ.], ΜΠΙΝΤΣΗ [Ε.] (επιμ.) 2011 = *Μια ιστορία από φως στο φως. Κατάλογος Έκθεσης, Θεσσαλονίκη*

που δεν εντοπίστηκαν, μέχρι στιγμής⁶. Χρονολογούνται από τα κλασικά έως και τα βυζαντινά χρόνια και προφανώς παραπέμπουν στους χώρους ενός εργαστηρίου κεραμικής και ενός νεκροταφείου.

Μια δεύτερη ομάδα ευρημάτων από την Καραβία, την οποία θα παρουσιάσω αναλυτικότερα παρακάτω, καταγράφηκε στα ευρετήρια του ΑΜΘ το 1992, ως ανήκοντα στην παράδοση του 1929. Ωστόσο, μετά από έλεγχο στο παλαιό αρχείο εγγράφων της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, διαπίστωσα ότι τα συγκεκριμένα ευρήματα θα πρέπει να συσχετισθούν με μια άλλη επιστολή του Τ. Σ. Κονταξάκη, που χρονολογείται το 1934 και συνόδευε μια δεύτερη παράδοση αντικειμένων (αρ. πρωτ. ΑΜΘ 542/17-7-34)⁷:

Παραθέτω το πλήρες κείμενο της επιστολής, όπου αναφέρονται συγκεκριμένες λεπτομέρειες που δείχνουν ότι ο Τ. Σ. Κονταξάκης πρέπει να είχε επισκεφθεί τον χώρο και να συνέλεξε ο ίδιος τα συγκεκριμένα αντικείμενα:

«ΜΟΝΟΤΑΞΙΟΝ ΔΗΜ. Σχολεῖον Καραβίας, Ἄρ. Πρωτ. 50

Ἐν Καραβίᾳ Θεσ/κης τῇ 17^ῃ Ἰουλίου 1934

Πρὸς τὴν Σ^{την} Διεύθυνσιν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Θεσ/κης

Εἰς Θεσ/κην

Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ γνωρίσω ὑμῖν ὅτι εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων χιλιομέτρων βορείως τοῦ συνοικισμοῦ Καραβίας, ἔνθα ὡς διδάσκαλος ὑπηρετῶ, παρατηρεῖται τύμβος διπλοῦς μὲ τὸν ὑποκείμενον εὐρύτερον καὶ τὸν ὑπερκείμενον μικρόν,

6. Δεν εντοπίστηκαν: α) ΜΘ 4859: τμήμα βυζαντινού αγγείου με χρυσίζουσα-λευκή εφύαλωση και τέσσερις εγχάρακτους κύκλους εσωτερικά, β) ΜΘ 4860: τμήμα βυζαντινού αγγείου με κίτρινη εφύαλωση «καὶ χαρακτὰς καστανοκίτρινας γραμμὰς σχηματίζουσας ἀκτινωτὸν κόσμημα διανθιζόμενον διὰ γραμμῶν φυλλοειδῶν μεταξὺ τῶν ἀκτίνων», γ) ΜΘ 4861: οδόντες, και δ) ΜΘ 4862: «Βάση δακρυδόχου(;) ἀγάνωτος».
7. Στο αρχείο εντοπίστηκε μία ακόμη επιστολή του Τ. Σ. Κονταξάκη (14-4-1932), σχετικά με ευρήματα από την περιοχή Ξηροχωρίου (αρ. πρωτ. ΑΜΘ 482/25-IV-32: δύο μαρμαρίνοι δόμοι και ένα ανδρικό ακέφαλο αγαλμάτιο). Υπάρχει σημείωση, με τον γραφικό χαρακτήρα του Ν. Κοτζιά, ο οποίος υπηρετούσε ως επιμελητής αρχαιοτήτων υπό τον Στρατή Πελεκίδη, Έφορο Αρχαιοτήτων μέχρι τις αρχές του 1933, οπότε ανέλαβε ο Κοτζιάς: «Ἐπεδείχθη τῷ κ. Πελ. [Πελεκίδη]. Δὲν μοῦ συνεστήθη ἐνέργεια».

1



Εικ. 1. – Λυχνάρια από την παράδοση του 1929, αρ. ευρ. ΜΘ 4854-4857.

8. Ευρετήριο ΑΜΘ: ΜΘ 17400-17420 και ΜΘ 25566-25568 (τα τελευταία καταγράφηκαν τον Απρίλιο του 2012).

ὕψους δὲ τὸ ὅλον περὶ τὰ 50 μέτρα ἀπὸ τῆς βάσεως ἔνθα τὸν περιζώνουν δύο ρύακες ξηροί. Συνίσταται ἐκ χώματος ἀναμεμιγμένου περὶ τὴν κορυφὴν μὲ κοιτάσματα τέφρας καὶ μὲ πλεῖστα θραύσματα πηλίνων σκευῶν, τὰ ὅποια προδίδουν πολὺ ἀρχαίαν καταγωγὴν καὶ ἐκ τῶν ὁποίων δείγματα τινὰ συνυποβάλλω ὑμῖν.

Τὸ μέρος ἐκεῖνο οἱ παλαιότεροι κάτοικοι τὸ ὀνομάζουν «Τερζή-τούμπα».

Ἐπειδὴ δὲ ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος παρατηρεῖται ὅτι κάθε ραγδαία βροχὴ δημιουργεῖ καὶ διαβρώσεις καὶ τὸ ὑπὸ τῶν αἰώνων διατηρηθὲν ἔχνος αὐτὸ ζωῆς ἴσως προϊστορικῆς, καταρρέει ἄνευ εἰδικοῦ παρατηρητοῦ, διὰ τοῦτο παρακαλῶ ὑμᾶς ὅπως ἐνεργήσετε τὰ δέοντα πρὸς ἀνασκαφὴν τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου ἐκείνου ἥτις δὲν εἶναι εὐρυτέρα τῶν 50 τετραγωνικῶν μέτρων καὶ τὸ βάθος τῆς τέφρας δὲν ὑπερβαίνει τὰ 10 μέτρα.

Ἡ πρὸς τοῦτο δὲ δαπάνη δὲν πιστεύω νὰ ὑπερβῇ τὰς 1.500 Δραχμὰς.

Διατελῶ εὐσεβάστως,

Τ. Σ. Κονταξάκης

Δημοδιδάσκαλος»

(ακολουθεῖ σφραγίδα με ἐνδειξη: «ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ-ΚΑΡΑΒΙΑ»)

Δύο μέρες αργότερα, ὁ Ἐφορος Νικόλαος Κοτζιάς συντάσσει χειρόγραφο σχέδιο εγγράφου με αρ. πρωτ. 542/19-7-34:

«Κονταξάκη, Καραβίαν

Ἄν δύνανται νὰ διατεθῶσι 40-50 ἡμερομίσθια διὰ προσωπικῆς ἐργασίας διὰ τὰς ἀνασκαφὰς Τερζή-τούμπας καὶ ὁρισθῇ ὁ κατάλληλος δι' αὐτὰς χρόνος».

Δεν γνωρίζουμε εἰς αὐτό το ἔγγραφο ἔφτασε στον ἀποδέκτη του, ἀλλὰ ἡ ἀλληλογραφία δὲν συνεχίζεται (ἢ, τουλάχιστον, δὲν ἐντόπισα ἄλλα σχετικὰ ἔγγραφα). Προφανῶς, στα δύσκολα χρόνια τοῦ μεσοπολέμου, οἱ αγρότες καὶ κτηνοτρόφοι κάτοικοι τῆς Καραβίας δὲν μπορούσαν νὰ διαθέσουν δύο μῆνες προσωπικῆς ἐργασίας γιὰ ἀνασκαφές. Ἐτσι, ὁ χώρος τῆς «Τερζή-τούμπας» ἐμείνε ἀγνωστος στὴν ἐρευνά ἀλλὰ διασώθηκε τὸ ὄνομα καὶ ἡ λεπτομερὴς περιγραφὴ τῆς, καθὼς καὶ τὰ ευρήματα ποὺ παραδόθηκαν τότε καὶ τὰ ὁποία, παρὰ τὴν ἀποσπασματικότητά τους, προέρχονται, ὅπως θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια, ἀπὸ μεγάλα δημόσια ἢ ιδιωτικὰ κτήρια τοῦ τέλους τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. καὶ τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων, ἴσως ἀκόμη καὶ ἀπὸ ἓναν ἐργαστηριακὸ χώρο ἀλλὰ καὶ ἓναν χώρο με λατρευτικὴ χρῆση⁸. Συγκεκριμένα, πρόκειται γιὰ:

1. Πήλινα αρχιτεκτονικά ανάγλυφα

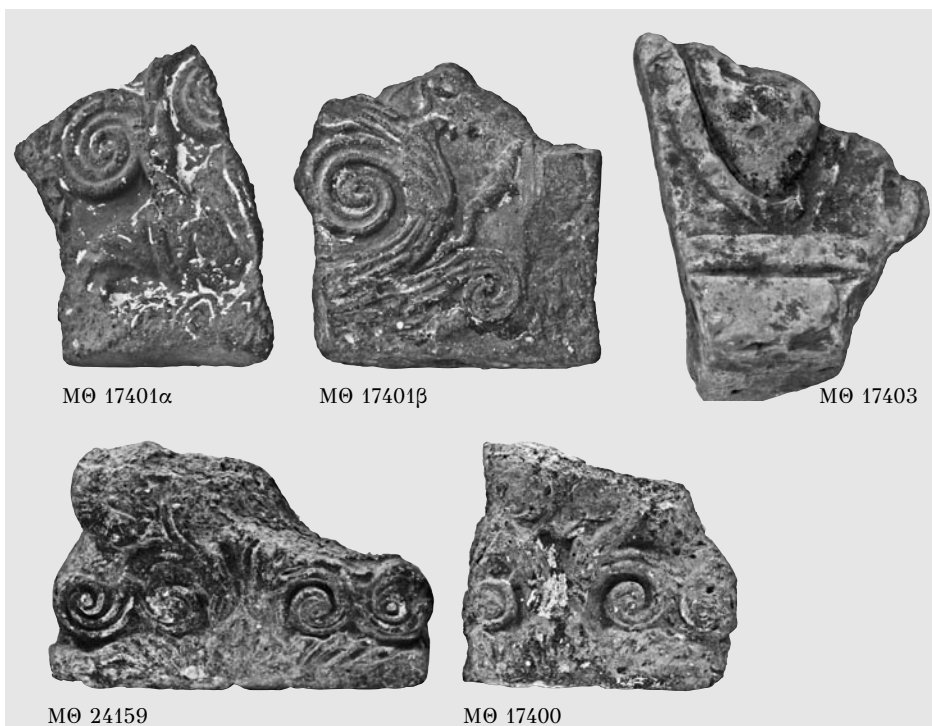
Α. Τρία τμήματα από ανάγλυφες σίμες, διαφορετικές μεταξύ τους (εικ. 2, επάνω). Οι δύο, που κατασκευάστηκαν από χοντρό, χωρίς μίκα, πηλό, έχουν επίπεδο μέτωπο και ανάγλυφη διακόσμηση⁹: στη μία υπάρχει ιωνικό κυμάτιο στο κάτω τμήμα και από πάνω φύλλα άκανθας, από τα οποία εκφύονται έλικες¹⁰ (εικ. 2, επάνω, αριστερά). Στην άλλη, που σώζει το δεξί πέρας της, διακρίνονται νευρώδεις ελικοειδείς βλαστοί που βγαίνουν από άκανθα (εικ. 2, επάνω, κέντρο). Ο ένας ελίσσεται προς τα κάτω και ο άλλος προς τα επάνω, όπου διακλαδίζεται με τη μεσολάβηση ενός δεύτερου φύλλου άκανθας. Ανάμεσα στους βλαστούς εκφύεται μπουμπούκι με κυματοειδή μίσχο, ενώ στο πάνω δεξί τμήμα διασώζεται τμήμα ενός ακόμη φυτικού μοτίβου (ίσως ημιανθέμιο)¹¹. Και στις δύο σώζονται υπολείμματα από λευκό χρώμα (πιθανόν ως υπόστρωμα), καθώς και μαύρο χρώμα στην πίσω όψη της δεύτερης σίμης. Το τρίτο θραύσμα, από κοκκινωπό χοντρό πηλό με μίκα, έχει –αναλογικά– πολύ μεγαλύτερη κλίμακα αναγλύφου (εικ. 2, επάνω, δεξιά). Διακοσμείται με ιωνικό κυμάτιο, μια έξεργη ταινία και έναν έξεργο κανόνα στο κάτω μέρος¹².

Β. Τμήμα ηγεμόνα καλυπτήρα κορινθιακού τύπου, με ανάγλυφη διακόσμηση¹³ (εικ. 2, κάτω, δεξιά). Σώζεται το δεξί κάτω τμήμα: στο

9. Για τον τύπο, ΚΑΛΤΣΑΣ 1988, σ. 52-56 (ΣΠΗ: κυρίως από τον 4ο αι. π.Χ. κ.ε.).
10. α) ΜΘ 17401α: μέγ. σωζ. ύψ. 14,3 εκ. Μέγ. σωζ. πλ. 10 εκ. β) ΜΘ 17401β: μέγ. σωζ. ύψ. 13,8 εκ. Μέγ. σωζ. πλ. 13,3 εκ.
11. ΜΘ 17401β: μέγ. σωζ. ύψ. 13,8 εκ. Μέγ. σωζ. πλ. 13,3 εκ.
12. ΜΘ 17403: μέγ. σωζ. ύψ. 14,8 εκ. Μέγ. σωζ. πλ. 12,5 εκ.
13. ΜΘ 17400: μέγ. σωζ. ύψ. 11,6 εκ. Μέγ. σωζ. πλ. 13 εκ. Ανήκει στον τύπο των ηγεμόνων καλυπτήρων με ανθεμωτό μέτωπο (γενικά, ΚΑΛΤΣΑΣ, ό.π. (σημ. 9), σ. 64-67), το οποίο όμως δεν σώζεται.

– ΚΑΛΤΣΑΣ [Ν. Ε.] 1988 = Πήλινες διακοσμημένες κεραμώσεις από τη Μακεδονία, Αθήνα

2



Εικ. 2. – «Τερζή-τούμπα», παράδοση 1934.

Επάνω: τμήματα από ανάγλυφες σίμες, αρ. ευρ. ΜΘ 17401α, ΜΘ 17401β, ΜΘ 17403. Κάτω, δεξιά: τμήμα ηγεμόνα καλυπτήρα κορινθιακού τύπου, αρ. ευρ. ΜΘ 17400.

Κάτω, αριστερά: τμήμα ηγεμόνα καλυπτήρα κορινθιακού τύπου, αρ. ευρ. ΜΘ 24159, με άγνωστη προέλευση.

14. ΜΘ 24159: μέγ. σωζ. ύψ. 11,8 εκ. Πλ. 18,5 εκ. Δημοσιεύτηκε από τον Καλτσά (ΚΑΛΤΣΑΣ, ό.π. (σημ. 9), σ. 41, αρ. 88, πίν. 14ε: «ακατάγραφο»), με την ένδειξη ότι ίσως προέρχεται από τη Θεσσαλονίκη.
15. ΠΑΝΤΕΡΜΑΛΗΣ 1987, σ. 585-589· ΚΑΛΤΣΑΣ, ό.π. (σημ. 9), σ. 65-66, τύποι ΚΙΙΙ-ΚΙΥ (οι δύο τύποι, πολύ συχνοί στη Μακεδονία, διακρίνονται με βάση τη φορά των φύλλων της ανθεμωτής επίστεψης, που δεν σώζεται στα δικά μας παραδείγματα)· ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ, ΓΙΟΥΡΗ 1989, σ. 95-98, 108-113. Για ανάλογα παραδείγματα, βλ. λ.χ., KRYSTALLI-VOTSI 1994, σ. 121, πίν. 35c (Σικυώνα).
16. α) ΜΘ 17402: μέγ. σωζ. ύψ. 13,1 εκ. Μέγ. σωζ. πλ. 8,7 εκ. β) ΜΘ 17414: μέγ. σωζ. ύψ. 11,8 εκ. Μέγ. σωζ. πλ. 14,4 εκ.
17. Για καλύτερα σωζόμενα παραδείγματα του τύπου, ΚΑΛΤΣΑΣ, ό.π. (σημ. 9), σ. 64-67.
18. ΜΘ 17411: μέγ. σωζ. μήκ. 21,5 εκ. Μέγ. σωζ. πλ. 10,2 εκ. Πάχ. 2,8 εκ., στο κυρίως τμήμα, και έως 4,8 εκ. στο σημείο ανύψωσης.
19. Γενικά για τα σφραγίσματα των κεραμιδιών και τη σημασία τους, βλ. (με βιβλιογραφία), ΚΑΛΤΣΑΣ, ό.π. (σημ. 9), σ. 97-105· VLAHOPOULOU-OIKONOMOU 1994. Ο Felsch (FELSCH 1979· FELSCH 1990) μελετώντας τα σφραγίσματα των κεραμιδιών της Κεντρικής Ελλάδας, Αττικής και Πελοποννήσου, επιβεβαιώνει τη γενικά αποδεκτή άποψη ότι στα αρχαϊκά και κλασικά χρόνια σφραγίζεται συνήθως η «αόρατη» κάτω όψη των κεραμιδιών, σε αντίθεση με τα σφραγίσματα της ελληνιστικής εποχής και εξής, που βρίσκονται στην πάνω όψη των κεραμιδιών.
20. Σφράγισμα Ν. Μεσημβρίας: ύψ. 1,9 εκ. Πλ. 1,1 εκ. στο στενότερο σημείο και 1,5 εκ. στο πλατύτερο. Σφράγισμα Αιγών: ΠΑΝΤΕΡΜΑΛΗΣ, ό.π. (σημ. 15), σ. 591, αρ. β, πίν. 115.3 (1,9×1,4 εκ. – τέσσερα σφραγίσματα, από μια φορά σε κάθε κεραμίδι). Σφράγισμα Πέλλας: ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ, ΓΙΟΥΡΗ, ό.π. (σημ. 15), σ. 185-186, εικ. 5 («Κεράμωση Β», δεν δίνονται διαστάσεις του σφραγίσματος). Δύο ακόμη σφραγίσματα της κεράμωσης των Αιγών (με Μαινάδα και πετεινό που ζευγαρώνει με κότα, αντίστοιχα) είναι ίδια με σφραγίσματα από την κεράμωση οικιών της Πέλλας: ΠΑΝΤΕΡΜΑΛΗΣ, ό.π. (σημ. 15), σ. 591, αρ. α, σ. 593, αρ. δ, σ. 597 και πίν. 114.5-6, 115.1, 116.1· ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ, ΓΙΟΥΡΗ, ό.π. (σημ. 15), σ. 95, εικ. 103 και σ. 184-185, εικ. 2 και εικ. 4, «Κεράμωση Α». Κοινή εργαστηριακή προέλευση φαίνεται ότι έχουν και άλλα τμήματα της κεράμωσης των Αιγών και της Πέλλας, ΠΑΝΤΕΡΜΑΛΗΣ, ό.π. (σημ. 15), σ. 597.
21. ΠΑΝΤΕΡΜΑΛΗΣ, ό.π. (σημ. 15), σ. 591-595 (λεπτομερής περιγραφή της κατασκευής των στρωτήρων και των σφραγισμάτων τους).

κάτω μέρος υπάρχει λεπτός κανόνας που καλύπτεται από φύλλα άκανθας, από τα οποία βγαίνουν δύο αυλακωτοί βλαστοί, που απολήγουν σε δύο έλικες (κάτω) και σε μία έλικα προς το κέντρο και πάνω. Διασώζονται υπολείμματα λευκού υποστρώματος και κόκκινου χρώματος. Η περαιτέρω έρευνα στην αποθήκη του ΑΜΘ έδειξε ότι από την ίδια μήτρα και από ανάλογης υφής και σύστασης πηλό (χοντρό, με λίγη μίκα, όπως φαίνεται μακροσκοπικά) έχει κατασκευαστεί ένας ακόμη ηγεμών καλυπτήρας που σώζει ολόκληρο το πλάτος του, καθώς και έναν παραπληρωματικό ρόδακα ανάμεσα στις έλικες¹⁴ (εικ. 2, κάτω, αριστερά). Αυτοί οι δύο καλυπτήρες έχουν κοινή διακοσμητική αντίληψη με παραδείγματα από το ανάκτορο των Αιγών και τα σπίτια της Πέλλας¹⁵, αλλά δεν κατασκευάστηκαν από τις ίδιες μήτρες με εκείνα.

Γ. Δύο τμήματα από ηγεμόνες καλυπτήρες λακωνικού τύπου¹⁶. Ανήκουν στον κοινό τύπο με ανθεμωτό μέτωπο¹⁷, από το οποίο διασώθηκαν μόνο τμήματα από μία έλικα (στον ένα διατηρείται παχύ λευκό υπόστρωμα). Φαίνεται ότι είναι κατασκευασμένοι από τον ίδιο πηλό (χοντρός, με μεγάλα εγκλείσματα, χωρίς μίκα) και πιθανόν από την ίδια μήτρα.

Δ. Τμήμα ενσφράγιστου αγελαίου στρωτήρα κορινθιακού τύπου¹⁸ (εικ. 3). Ο πηλός είναι ανοιχτοκίτρινος και πιο καθαρός από των υπόλοιπων αρχιτεκτονικών αναγλύφων που αναφέρθηκαν παραπάνω. Σημαντικό είναι το οκτώσχημο σφράγισμα που φέρει στην κάτω όψη¹⁹, όπου εικονίζεται ένας λεπτόσωμος σκύλος με μυτερή μουσούδα, καθισμένος στα πίσω πόδια (εικ. 3, δεξιά): το ίδιο σφράγισμα έχει εντοπιστεί σε κορινθιακούς στρωτήρες του ανακτόρου των Αιγών (εικ. 3, κέντρο) αλλά και στις οικίες της Αρπαγής της Ελένης και του Διονύσου στην Πέλλα²⁰. Επιπλέον, τόσο στον στρωτήρα της Νέας Μεσημβρίας όσο και στους στρωτήρες των Αιγών και της Πέλλας, το σφράγισμα βρίσκεται στο κάτω μέρος του κεραμιδιού, μέσα σε αυλάκι που είχε δημιουργηθεί ξύνοντας με μια σπάτουλα τον φρέσκο πηλό, όσο το κεραμίδι βρισκόταν ακόμη μέσα στο καλούπι²¹.

-
- ΠΑΝΤΕΡΜΑΛΗΣ [Δ.] 1987 = «Η κεράμωση του ανακτόρου στη Βεργίνα», στο Μ. ΤΙΒΕΡΙΟΣ, Στ. ΔΡΟΥΤΟΥ, Χρ. ΣΑΛΤΣΟΓΛΟΥ-ΠΑΛΙΑΔΕΛΗ (επιμ.), *Αμνηστός. Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή Μανόλη Ανδρόνικο*, Μέρος Δεύτερο, Θεσσαλονίκη 1987, σ. 579-613
 - ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ [Χ.], ΓΙΟΥΡΗ [Ε.] 1989 = *Οι οικίες της Αρπαγής της Ελένης και του Διονύσου στην Πέλλα*, Αθήνα
 - KRYSTALLI-VOTSI [C.] 1994 = «Αρχιτεκτονικές τερακότες από την αρχαία Σικυώνα», στο Ν. Α. WINTER (ed.), *Proceedings of the International Conference on Greek Architectural Terracottas of the Classical and Hellenistic Periods, 1991*, Princeton, *Hesperia* Suppl. 27, σ. 113-124
 - VLAHOPOULOU-OIKONOMOU [Α.] 1994 = «Τα σφραγίσματα κεραμιδιών από το ιερό της Δωδώνης», στο Ν. Α. WINTER (ed.), *Proceedings of the International Conference on Greek Architectural Terracottas of the Classical and Hellenistic Periods, 1991*, Princeton, *Hesperia* Suppl. 27, σ. 181-216
 - FELSCH [R. C. S.] 1979 = «Boiotische Ziegelwerkstätten archaischer Zeit», *AM* 94, σ. 1-40
 - FELSCH [R. C. S.] 1990 = «Further Stamped Roof Tiles from Central Greece, Attica and the Peloponnese», *Hesperia* 59, σ. 301-323

Κερδίζουμε έτσι αφενός μια σημαντική χρονολογική ένδειξη²² και αφετέρου τη βεβαιότητα ότι οι στρωτήρες που έφτασαν στις Αιγές, στην Πέλλα και τη Νέα Μεσημβρία κατασκευάστηκαν στο ίδιο κεραμικό εργαστήριο, ίσως και υπό την επίβλεψη του ίδιου «ἐργώνη», δηλαδή του εργολάβου που είχε αναλάβει το συγκεκριμένο τμήμα της παραγωγής²³. Η διασπορά των κεραμίδων ενός εργαστηρίου σε περιοχές που απέχουν αρκετά μεταξύ τους δεν είναι σπάνια, όπως έχει διαπιστωθεί σε αρκετές περιπτώσεις στη Νότια Ελλάδα²⁴.

Επίσης, βλ. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ, ΓΙΟΥΡΗ, ό.π. (σημ. 15), σ. 95, εικ. 103 και σ. 185, εικ. 1.

22. Οι Μακαρόνας, Γιούρη (ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ, ΓΙΟΥΡΗ, ό.π. (σημ. 15), σ. 163-164) χρονολογούν την «Κεράμωση Β», στην οποία εντάσσουν και τους στρωτήρες με το σφράγισμα του σκύλου, στον 3ο αι. π.Χ. και προτείνουν μια χρονολόγηση στο τελευταίο τέταρτο του 4ου αι. π.Χ. για την «Κεράμωση Α», στην οποία εντάσσουν τα σφραγίσματα της Μαινάδας και του πετεινού με την κότα. Αντιθέτως, ο Παντερμαλής (ΠΑΝΤΕΡΜΑΛΗΣ, ό.π. [σημ. 15], σ. 597, 602) θεωρεί ότι η κεράμωση του ανακτόρου των Αιγών αποτελεί ενιαίο σύνολο, με πιθανή χρονολόγηση στις τελευταίες δεκαετίες του 4ου αι. π.Χ.
23. Η θέση του εργαστηρίου είναι, μέχρι στιγμής, άγνωστη. Η Πέλλα, που βρίσκεται ανάμεσα στις Αιγές και τη Νέα Μεσημβρία, θα αποτελούσε μια λογική υποψηφιότητα, αλλά οι αρχαιομετρικές αναλύσεις του πηλού ορισμένων κεραμίδων της δεν βοηθούν σε σχέση με το συγκεκριμένο σφράγισμα, ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ, ΓΙΟΥΡΗ, ό.π. (σημ. 15), σ. 196-197.
24. Ενδεικτικά, FELSCH 1990, ό.π. (σημ. 19), σποράδην (ίδιες σφραγίδες σε κεραμίδια από την Αθήνα και τη Βοιωτία ή τον Ραμνούντα και την Αίγινα ή το Καλαπόδι και την Αίγινα).

Εικ. 3. – Αριστερά και δεξιά: «Τερζή-τούμπα», παράδοση 1934. Τμήμα ενσφράγιστου αγγελαίου στρωτήρα κορινθιακού τύπου, αρ. ευρ. ΜΘ 17411 και λεπτομέρεια της σφραγίδας του.

Κέντρο: σχέδιο πανομοιότυπης σφραγίδας από το Ανάκτορο των Αιγών (ΠΑΝΤΕΡΜΑΛΗΣ 1987, πίν. 115.3).

3



25. Κυρίως, Iozzo 1985. Βλ. και Iozzo 1987.
26. Ειδικά για τη Μακεδονία, βλ. ενδεικτικά τα μαρμάρινα και πήλινα λουτήρια/λεχάνες από τα σπίτια της Ολύνθου, *Olynthus* XII, σ. 217-218, 229, 246-247, πίν. 186-187, 191, 218-220.
27. Τα συμπεράσματα του Iozzo παρανοήθηκαν από ορισμένους μελετητές, όπως ο Kerschner (KERSCHNER 1996, σ. 97-106), που θεωρεί ότι ο Iozzo προτείνει πως πρέπει να ονομάζουμε «περιρραντήρια» τα μεγάλα ανάλογα σκεύη και «λουτήρια» τα μικρά, κάτι που –ενώ δεν ισχύει– επαναλαμβάνεται και από την PIMPL 1997, σ. 5. H I. Krauskopf (*ThesCRA* V, s.v. «Perirrhanterion / Louterion», σ. 178-182), φαίνεται να αποδέχεται την άποψη του Iozzo σχετικά με την ονομασία αυτών των σκευών ανάλογα με τον τόπο εύρεσής τους, αλλά δεν τον αναφέρει στη βιβλιογραφία της.
28. ΜΘ 17409: μέγ. σωζ. ύψ. 7,3 εκ. Μέγ. σωζ. μήκ. 11,5 εκ. Πάχ. 5,5 εκ.
29. SIMANTONI-BOURNIA 1990, σ. 195-198 και σποράδην (αναφέρονται και παραλλαγές του μοτίβου σε λακωνικούς ανάγλυφους αμφορείς του τέλους του 7ου αι. π.Χ. – βλ. και σημ. 17, για ένα όμοιο μοτίβο σε βάση ανάγλυφου υστεροαρχαϊκού (;) λουτηρίου/περιρραντηρίου από τα Άβδηρα, που βρέθηκε σε κτήριο του 4ου αι. – ελληνιστικών χρόνων, που όμως περιείχε και αρχαϊκή κεραμική: AD 20 (1965), B'3, Χρονικά, σ. 457, πίν. 552β [Δ. Λαζαρίδης]). Επίσης, SIMANTONI-BOURNIA 1992α, σ. 80-82· SIMANTONI-BOURNIA 1992β, σ. 182. Πρβλ. και CEVIZOĞLU 2010, σ. 37-39 (για το μοτίβο στην ανάγλυφη κεραμική των Κλαζομενών). Για παραλλαγές του ίδιου μοτίβου σε ανάγλυφους ναξιακούς πίθους του 4ου αι. π.Χ., ΣΗΜΑΝΤΩΝΗ-ΜΠΟΥΡΝΙΑ 1984, σ. 39-41, 133-135, αρ. K63-K65. Για τη διάδοση και εξέλιξη του μοτίβου στα αρχιτεκτονικά ανάγλυφα, τη ζωγραφική και τα ψηφιδωτά του 5ου-4ου αι. π.Χ., BILLOT 1994.

2. Λουτήρια ή περιρραντήρια

Όπως έδειξαν οι σχετικές μελέτες του M. Iozzo²⁵, οι μεγάλες λεχάνες που στηρίζονται σε ψηλά κυλινδρικά υποστατά, πήλινες ή λίθινες, ανεξαρτήτως μεγέθους, τύπου ή διακόσμησης, βρίσκονται σε ποικίλα ανασκαφικά συμφραζόμενα, λ.χ. σε κατοικίες²⁶, ιερά, γυμνάσια, νεκροταφεία κ.α. Έτσι, οι όροι «λουτήρια» και «περιρραντήρια» αναφέρονται μόνο στην κατά περίπτωση χρήση τους, όπως αυτή προκύπτει από τους χώρους ανεύρεσής τους (τα λουτήρια για λουτρό καθαριότητας, ενώ τα περιρραντήρια για λατρευτικές πρακτικές καθαρισμού), και δεν αφορούν καμιά άλλη τυπολογική διαφοροποίηση ανάμεσά τους²⁷. Δύο θραύσματα τέτοιων σκευών περιλαμβάνονται στα ευρήματα της Νέας Μεσημβρίας, για τα οποία βεβαίως δεν γνωρίζουμε τα ανασκαφικά συμφραζόμενα (εικ. 4). Είναι κατασκευασμένα από χοντρό πηλό με πολλά ασβεστολιθικά εγκλείσματα. Συγκεκριμένα:

A. Τμήμα από ανάγλυφο κρεμαστό χείλος μεγάλου λεκανοειδούς αγγείου που πρέπει να ανήκει σε λουτήριο ή περιρραντήριο²⁸ (εικ. 4). Στην κάθετη επιφάνειά του, ανάμεσα σε δύο οριζόντιες ανάγλυφες ταινίες, διακρίνεται μοτίβο επτάφυλλων ανθεμίων, που εκφύονται από ζεύγος ελίκων και εναλλάσσονται με άνθη λωτού. Σχεδόν το ίδιο μοτίβο απαντά πολύ συχνά σε χιώτικα ανάγλυφα αγγεία και πήλινα αρχιτεκτονικά ανάγλυφα του 6ου αι. π.Χ.²⁹.

-
- Iozzo [M.] 1985 = «Bacini corinzi su alto piede», *ASAtene* 63, σ. 7-61
 - Iozzo [M.] 1987 = «Corinthian Basins on High Stands», *Hesperia* 56, σ. 355-416
 - *Olynthus* XII = D. M. ROBINSON, *Excavations at Olynthus, XII. Domestic and Public Architecture*, Baltimore 1946
 - KERSCHNER [M.] 1996 = «Perirrhanterien und Becken», στο *Alt-Ägina* II:4, Mainz, σ. 59-132
 - PIMPL [H.] 1997 = *Perirrhanteria und Louteria: Entwicklung und Verwendung grosser Marmor- und Kalksteinbecken auf figürlichem und säulenartigem Untersatz in Griechenland*, Berlin
 - SIMANTONI-BOURNIA [E.] 1990 = «Chian Relief Pottery and its Relationship to Chian and East Greek Architectural Terracottas», *Hesperia* 59, σ. 193-200
 - SIMANTONI-BOURNIA [E.] 1992α = *La ceramique à reliefs au Musée de Chios*, Αθήνα
 - SIMANTONI-BOURNIA [E.] 1992β = «Tessons à reliefs au Musée de Chios», στο F. BLONDÉ, J.-Y. PERRAULT (éds), *Les ateliers de potiers dans le monde grec aux époques géométrique, archaïque et classique*, *BCH Suppl.* 23, σ. 175-187
 - CEVIZOĞLU [H.] 2010 = *Reliefkeramik archaischer Zeit aus Klazomenai*, Langenweissbach
 - ΣΗΜΑΝΤΩΝΗ-ΜΠΟΥΡΝΙΑ [E.] 1984 = *Ναξιακοί ανάγλυφοι πίθοι*, Αθήνα
 - BILLOT [M.-F.] 1994 = «Terres cuites architecturales, peintures et mosaïques

Β. Τμήμα από το χείλος μεγάλου ανάγλυφου κυλινδρικού αγγείου: πιθανότατα πρόκειται για το άνω τμήμα του στηρίγματος ενός λουτηρίου ή περιρραντηρίου³⁰ (εικ. 4). Ο πηλός είναι χοντρός, με μεγάλα εγκλείσματα και μίκα. Διακοσμείται με επάλληλες ραβδώσεις, κάτω από τις οποίες υπάρχουν κυκλικά μοτίβα, εγγεγραμμένα σε πεταλόσχημες μετόπες. Γλωσσωτά/πεταλόσχημα μοτίβα, που όμως δεν μοιάζουν πολύ με τα δικά μας, απαντούν σε στηρίγματα και βάσεις κορινθιακών λουτηρίων/περιρραντηρίων³¹.

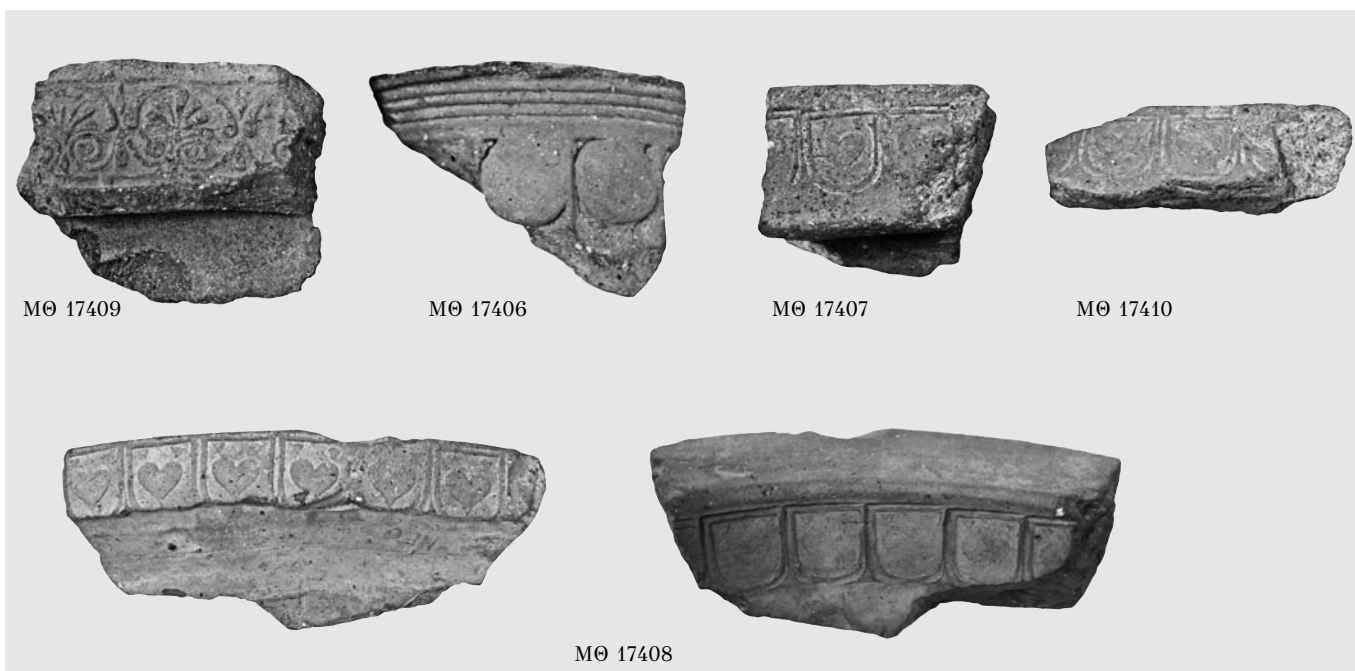
30. ΜΘ 17406: μέγ. σωζ. ύψ. 9,7 εκ. Μέγ. σωζ. μήχ. 14 εκ. Πάχ. 2,8 εκ.
31. Ενδεικτικά, WEINBERG 1954, πίν. 28-31· IOZZO 1985, ό.π. (σημ. 25), σ. 50, εικ. 36· IOZZO 1987, ό.π. (σημ. 25), αρ. 84-86, αρ. 101.

aux v^e et iv^e siècles », στο N. A. WINTER (ed.), *Proceedings of the International Conference on Greek Architectural Terracottas of the Classical and Hellenistic Periods, 1991*, Princeton, *Hesperia* Suppl. 27, σ. 1-38

– WEINBERG [S. S.] 1954 = «Corinthian Relief Ware: Pre-hellenistic Period», *Hesperia* 23, σ. 109-137

4

Εικ. 4. – «Τερζή-τούμπα», παράδοση 1934. Επάνω, αριστερά: τμήματα από λουτήρια ή περιρραντήρια, αρ. ευρ. ΜΘ 17409, ΜΘ 17406. Επάνω, δεξιά: τμήματα από χείλος πίθου/πίθων, αρ. ευρ. ΜΘ 17407, ΜΘ 17410. Κάτω: τμήμα από χείλος πίθου, εξωτερική και εσωτερική όψη, αρ. ευρ. ΜΘ 17408.



32. α) ΜΘ 17407: μέγ. σωζ. ύψ. 3,5 εκ. Μέγ. σωζ. μήκ. 12,8 εκ. Πάχ. 5,3 εκ. β) ΜΘ 17410: μέγ. σωζ. ύψ. 7 εκ. Μέγ. σωζ. μήκ. 9,5 εκ. Πάχ. 7,2 εκ.
33. ΜΘ 17408: μέγ. σωζ. ύψ. 6,8 εκ. Μέγ. σωζ. μήκ. 9,2 εκ. Πάχ. 5,8 εκ. Στην εξωτερική κάτω επιφάνεια του χείλους υπάρχει η εγχάρακτη επιγραφή «NEO»: η θέση και η φορά των γραμμμάτων καθώς και η έλλειψη ιζήματος στις εγχαράξεις φανερώνουν ότι πιθανότατα είναι νεότερη επιγραφή.
34. Αναλυτικά, ΣΗΜΑΝΤΩΝΗ-ΜΠΟΥΡΝΙΑ 1984, ό.π. (σημ. 29), σ. 122-124· SIMANTONI-BOURNIA 1990, ό.π. (σημ. 29), σ. 198-200· SIMANTONI-BOURNIA 1992α, ό.π. (σημ. 29), σ. 66-75· SIMANTONI-BOURNIA 1992β, ό.π. (σημ. 29), σποράδην. Για ορισμένα κορινθιακά παραδείγματα, MERKER, ό.π. (σημ. 3), αρ. 37, 45, 54-55, 167-168. Για παραδείγματα από τις Κλαζομενές, CEVIZOĞLU, ό.π. (σημ. 29), σ. 35-37.
35. Τη σπανιότητα του μοτίβου στα γνωστά ανάγλυφα αγγεία επιβεβαίωσε η καθηγήτρια Ε. Σημαντώνη-Μπουρνιά.
36. ΜΘ 25567: μέγ. σωζ. ύψ. 4,8 εκ. Μέγ. σωζ. μήκ. 7 εκ.
37. ΜΘ 17413: μέγ. σωζ. μήκ. 14,1 εκ. Μέγ. σωζ. ύψ. 6 εκ.
38. ΜΘ 17412: μέγ. σωζ. μήκ. 12,5 εκ. Η ίδια σφραγίδα έχει χρησιμοποιηθεί τέσσερις φορές στις ορατές επιφάνειες της λαβής. Για το γλωσσωτό μοτίβο, βλ. παραπάνω και σημ. 34.
39. ΜΘ 17418: μέγ. σωζ. ύψ. 9,3 εκ. Μέγ. σωζ. μήκ. 13,3 εκ.

3. Πήλινοι πίθοι, πιθοειδή και λεκανοειδή αγγεία, υποστατό

Α. Τρία όστρακα από χείλη πύθων. Δύο από αυτά είναι κατασκευασμένα από χοντρό πηλό με αρκετά εγκλείσματα και μίκα, φέρουν ανάγλυφη διακόσμηση στο εξωτερικό κάθετο τμήμα του χείλους, και πιθανότατα συνανήκουν αλλά δεν κολλούν³² (εικ. 4). Στο τρίτο, που είναι κατασκευασμένο από λίγο πιο καθαρό πηλό με μίκα, διακοσμούνται και οι δύο κάθετες όψεις του χείλους, εσωτερική και εξωτερική³³ (εικ. 4). Σε όλα τα θραύσματα χρησιμοποιείται το ίδιο διακοσμητικό μοτίβο: γλωσσωτό με διπλό περίγραμμα, μέσα στο οποίο υπάρχει ένα μεγάλο κισσόφυλλο στο κέντρο και δύο μικρότερα επάνω, συνδεόμενα με ελκωτούς μίσχους.

Το γλωσσωτό μοτίβο με διπλό περίγραμμα είναι πολύ συχνό σε ναξιακά, χιώτικα, κορινθιακά και άλλα ανάγλυφα αγγεία από τα τέλη της ύστερης γεωμετρικής εποχής, ενώ από τα τέλη του 6ου αι. π.Χ. οι γλώσσες τείνουν να γίνουν οξύτερες και παράλληλα εμφανίζονται αστράγαλοι («egg and dart pattern»)³⁴. Το περίγραμμα του γλωσσωτού θα μπορούσε ενδεχομένως να χρησιμοποιηθεί ως χρονολογική ένδειξη για τον δικό μας πίθο αλλά δεν στάθηκε δυνατόν να βρεθούν παράλληλα για τα εγγεγραμμένα σε αυτό κισσόφυλλα, και έτσι η χρονολόγησή του δεν είναι ασφαλή³⁵.

Β. Ένα θραύσμα από χείλος μεγάλου ανάγλυφου αγγείου, που δεν σώζει την εσωτερική του επιφάνεια, αλλά έχει ένα μικρό υπερυψωμένο περιχέλιωμα, ίσως για υποδοχή πώματος³⁶. Η ανάγλυφη εξωτερική κάθετη όψη του είναι πολύ φθαρμένη, διακρίνεται ωστόσο το μοτίβο των ανθεμίων που εναλλάσσονται με άνθη λωτού (όμοιο με εκείνο στο λουτήριο/περιρραντήριο, παραπάνω), ενώ από κάτω διακρίνεται μια ζώνη από αστραγάλους (;).

Γ. Χείλος από χειροποίητο λεκανοειδές αγγείο, με εγχάρακτη διακόσμηση και αμφίβολη χρονολόγηση (Εποχή Σιδήρου και εξής): αντιθετικές δέσμες τριών παράλληλων γραμμών στην οριζόντια επιφάνεια και παράλληλες κάθετες σειρές τεσσάρων κουκίδων στην εξωτερική κάθετη επιφάνεια³⁷ (εικ. 5).

Δ. α) Οριζόντια λαβή πιθαμφορέα με μεμονωμένα εμπιέστα γλωσσωτά κοσμήματα³⁸ (εικ. 5), β) Οριζόντια τοξωτή συμπαγής ψευδολαβή, πιθανόν από το σώμα θερμικού σκεύους («ταψί»)³⁹ (εικ. 5).

Ε. Όστρακο από το σώμα μεγάλου αποθηκευτικού αγγείου με δύο μολύβδινους συνδέσμους⁴⁰ (εικ. 5).

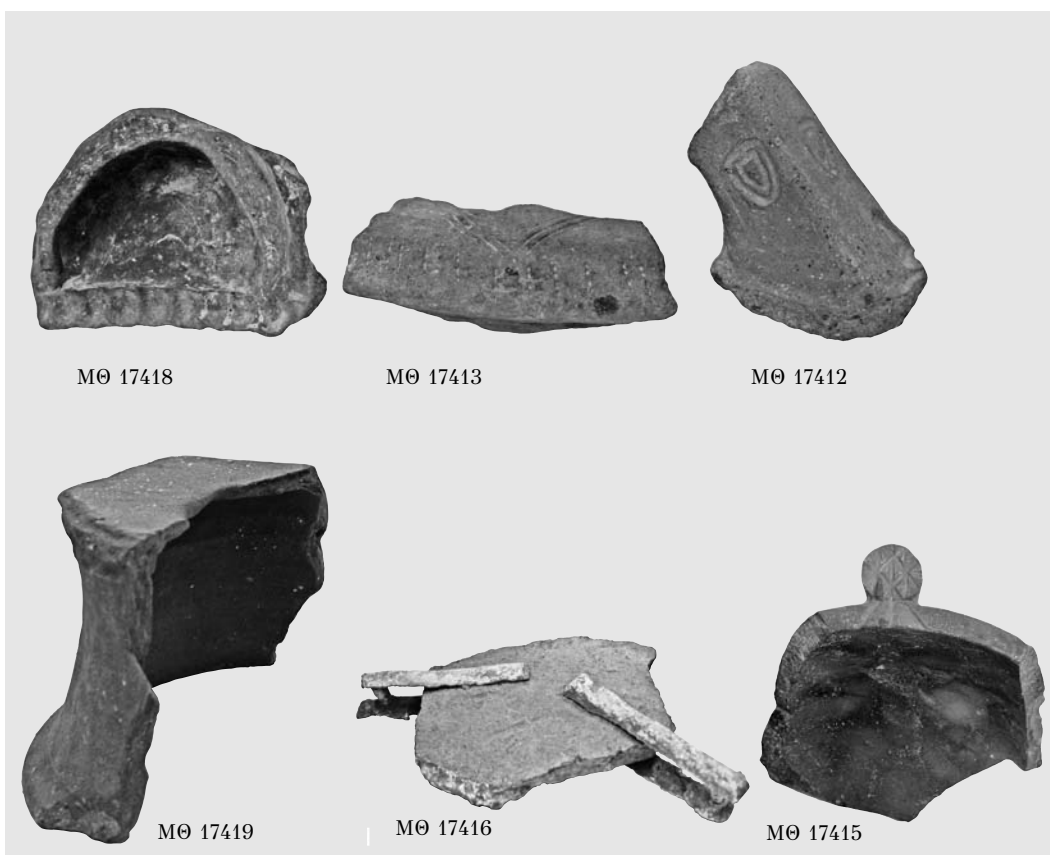
ΣΤ. Τμήμα κυλινδρικού υποστατού⁴¹ (εικ. 5).

- ΦΙΛΗΣ [Κ.] (υπό έκδ.) = «Ενσφράγιστοι εμπορικοί αμφορείς από το Αίγιο», Θ' *ΕλλΚερ.* (υπό έκδ.)
- ΦΙΛΗΣ [Κ.] 2011 = *Εμπορικοί αμφορείς από την αρχαία Άκανθο και το τοπικό εργαστήριο*, αδημ. διδ. διατρ., Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

40. ΜΘ 17416: μέγ. σωζ. διάστ. 13 εκ. Μήκος συνδέσμων 8 και 9,8 εκ. αντίστοιχα.

41. ΜΘ 17419: μέγ. σωζ. ύψ. 13,4 εκ. Πρβλ. τα ανάλογα παραδείγματα από ένα ελληνιστικό εργαστήριο στο Αίγιο, ΦΙΛΗΣ (υπό έκδ.). Γενικά για τα υποστατά, ΦΙΛΗΣ 2011, σ. 391, σημ. 1310 (τον ευχαριστώ που επιβεβαίωσε την ομοιότητα μεταξύ του υποστατού από τη Νέα Μεσημβρία και εκείνων από το Αίγιο και με πληροφόρησε ότι τα παραδείγματα που μελέτησε από την Άκανθο και τη Μένδη έχουν διαφορετικές αναλογίες –είναι ψηλότερα).

5



Εικ. 5. – «Τερζή-τούμπα», παράδοση 1934. Επάνω: χείλος και λαβές χειροποίητων αγγείων, αρ. ευρ. ΜΘ 17418, ΜΘ 17413, ΜΘ 17412. Κάτω: τμήμα κυλινδρικού υποστατού, αρ. ευρ. ΜΘ 17419. Όστρακο αποθηκευτικού αγγείου με μολύβδινους συνδέσμους, αρ. ευρ. ΜΘ 17416. Τμήμα μαρμάρινου φιαλίσκου αγγείου, αρ. ευρ. ΜΘ 17415.

42. ΜΘ 17417: μέγ. σωζ. ύψ. 7,4 εκ. Μέγ. σωζ. πλ. 8,5 εκ.
43. Για τις εσχαρίδες γενικά, βλ. (με βιβλιογραφία), ZACCAGNINO 1998, σ. 44-45, 75-76, 105-124 και σποράδην· ΤΙΒΕΡΙΟΣ 2003· BESCHI 2005.
44. «Εσχαρίδα» πιθανόν από το Μεσημέρι, ΜΘ 3336: ΚΕΦΑΛΙΔΟΥ 2012, σ. 426-430, σ. 451, αρ. 34, εικ. 10 (με αναλυτική συζήτηση για παρόμοια σκεύη από τη Μακεδονία και αλλού, καθώς και για τις ειδικές κατασκευές για χοές από τη Μακεδονία). «Εσχαρίδα» από τις Αιγές, ΔΡΟΥΓΟΥ 1990, σ. 10, εικ. 18.

4. Πήλινα αγγεία ειδικής χρήσης - Πήλινη μήτρα

Α. Όστρακο από πήλινη «εσχαρίδα»⁴² (εικ. 6). Τα σκεύη αυτά, με μορφή διαμπερούς κυλίνδρου, χρησιμοποιούνταν για χοές σε τάφους και ιερά⁴³. Η συγκεκριμένη «εσχαρίδα» διακοσμείται με ένα ανάγλυφο φίδι, από το οποίο έχει σωθεί η άκρη της ουράς. Διακρίνονται επίσης οριζόντιες ραβδώσεις και εγχάρακτες διαγώνιες γραμμές, πιθανόν από ένα μοτίβο κλαδιών. Παρόμοια διακόσμηση, με ανάγλυφο περιελισσόμενο φίδι και εγχάρακτα κλαδιά, έχει και μια καλά σωζόμενη «εσχαρίδα» από ένα ιερό πιθανόν στο Μεσημέρι Χαλκιδικής (εικ. 6), ενώ πολλές ομοιότητες παρουσιάζει και η «εσχαρίδα» από το Μητρώο των Αιγών⁴⁴.

- ZACCAGNINO [Chr.] 1998 = *Il Thymiatèrion nel Mondo Greco: analisi delle fonti, tipologia, impieghi*, Roma
- ΤΙΒΕΡΙΟΣ [Μ.] 2003 = «Ελευσινιακές εσχαρίδες και οι αγγειογράφοι της 'ακολουθίας του Συλέα'», στο Δ. ΔΑΜΑΣΚΟΣ (επιμ.), *Επιτύμβιον Gerhard Neumann*, Αθήνα, σ. 113-121
- BESCHI [L.] 2005 = «Libazioni funerarie e ctonie», στο Μ. SAPELLI-RAGNI (ed.), *Studi di archaeologia in memoria di Lilliana Mercado*, Torino, σ. 31-41
- ΚΕΦΑΛΙΔΟΥ [Ε.] 2012 = «'Εκ Μεσημερίου, προπολεμικώς': ένα ιερό της αρχαίας Κρουσίδας και άλλα ευρήματα από τις Συλλογές του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης», στο Μ. ΤΙΒΕΡΙΟΣ, Π. ΝΙΓΔΕΛΗΣ, Π. ΑΔΑΜ-ΒΕΛΕΝΗ (επιμ.), *Θρεπτήρια. Μελέτες για την αρχαία Μακεδονία, Θεσσαλονίκη*, σ. 414-462
- ΔΡΟΥΓΟΥ [Στ.] 1990 = «Βεργίνα: το ιερό της Μητέρας των Θεών-Κυβέλης», *ΑΕΜΘ* 4, σ. 5-20

Εικ. 6. – Αριστερά: «Τερζή-τούμπα», παράδοση 1934. Όστρακο από «εσχαρίδα», αρ. ευρ. ΜΘ 17417. Δεξιά: παρόμοια «εσχαρίδα» από το Μεσημέρι (;) Χαλκιδικής, αρ. ευρ. ΜΘ 3336.

6



ΜΘ 17417

ΜΘ 3336

Β. Δύο πήλινα κεφάλια πάπιας⁴⁵ (εικ. 7). Είναι κατασκευασμένα σε μήτρα αλλά η τελική επεξεργασία έχει γίνει με το χέρι. Το μέγεθος των κεφαλιών, τα ίχνη της αποκόλλησης αλλά και η καμπυλότητα που έχουν στο κάτω μέρος, υποδηλώνουν την αρχική τους θέση ως αναγλύφων διακοσμητικών στο χείλος (;) ενός μεγάλου ανοιχτού αγγείου. Ολόγλυφες μορφές (ανθρώπων, ζώων ή μυθικών τεράτων – ολόσωμες ή προτομές) διακοσμούσαν συχνά το χείλος ή/και τον ώμο των ανατολιζόντων και αρχαϊκών χάλκινων τριπόδων, λεβήτων, κρατήρων και υδριών⁴⁶. Ανάλογα (αλλά όχι όμοια) προσαρτήματα απαντούν σε πελοποννησιακούς μικκύλους πήλινους λέβητες⁴⁷, καθώς και στην κρητική αρχαϊκή ανάγλυφη κεραμική, συνήθως όμως πρόκειται για προτομές αλόγων, ταύρων, αιλουροειδών και γρουπών που προεξέχουν με κατωφερή

45. ΜΘ 17405α-β: μέγ. σωζ. ύψ. 6,8 και 7,2 εκ. Μέγ. μήκ. 11,2 εκ. και 10,8 εκ.
46. Βλ. ενδεικτικά, ΒΟΚΟΤΟΠΟΥΛΟΥ 1997, αρ. 5, 27, 44, 46, 51, 56, 70-71, 86, 90, 92, 95, 99-103, 105-108, 109-112.
47. ΕΚΚΡΟΤΗ 2003, σ. 35-36, πίν. 5, 2 (θεωρεί ότι μιμούνται μεταλλικά πρότυπα κανονικού μεγέθους).

-
- ΒΟΚΟΤΟΠΟΥΛΟΥ [Ι.] 1997 = *Αργυρά και χάλκινα έργα τέχνης*, Αθήνα
 - ΕΚΚΡΟΤΗ [G.] 2003 = «Small Pots, Poor People? The Use and Function of Miniature Pottery as Votive Offerings in Archaic Sanctuaries in the Argolid and the Corinthia», στο Β. SCHMALTZ, Μ. SÖLDNER (eds), *Griechische Keramik im kulturellen Kontext. Akten Internationalen Vasen-Symposions, in Kiel vom 24. bis 28. 9. 2001*, Kiel, σ. 35-37
-

7



Εικ. 7. – «Τερζή-τούμπα», παράδοση 1934. Κεφάλια πάπιας, προσαρμοσμένα σε χείλος(;) αγγείου, αρ. ευρ. ΜΘ 17405α-β.

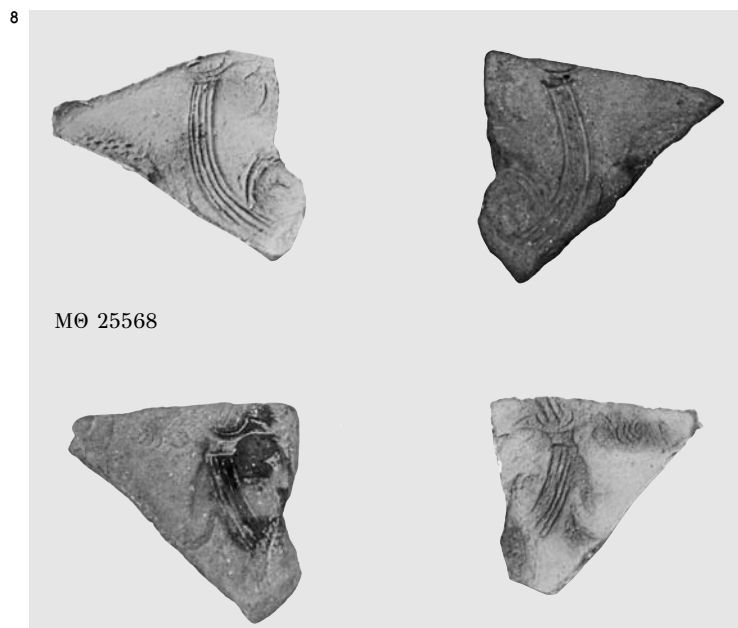
48. ANDERSON 1975, σ. 47-48. Πρβλ. HAMPE 1969, σποράδην· SIMANTONI-BOURNIA 1992α, ό.π. (σημ. 29), σ. 65, αρ. 46 (ανάγλυφο κεφάλι ταύρου). Η Ε. Σημαντώνη-Μπουρνιά επιβεβαίωσε ότι τα συγκεκριμένα πλαστικά κεφάλια πάπιας δεν έχουν κοντινά παράλληλα στη μέχρι σήμερα δημοσιευμένη κρητική, αλλά και στη βορειοϊωνική ανάγλυφη κεραμική, στην οποία μάλλον εντάσσονται όλα τα αγγεία αυτής της κατηγορίας που παρουσιάζονται εδώ.
49. ΜΘ 25568: μέγ. σωζ. διαστ.: μήκ. 10,2 εκ. Πλ. 10,4 εκ. Πάχ. 2,5 εκ.
50. Για την κατασκευή του εκτύπου ευχαριστώ τον υπάλληλο του ΤΑΠ, Ι. Καλτσά.
51. Βλ. ενδεικτικά τα παραδείγματα από την Κόρινθο (ορισμένα έχουν σχηματοποιημένα

κλίση⁴⁸ και δεν στέκουν όρθια επάνω στην οριζόντια επιφάνεια του χείλους, όπως μάλλον συνέβαινε με τα δικά μας κεφάλια πάπιας.

Γ. Πήλινη αμφίγλυφη επίπεδη μήτρα⁴⁹ (εικ. 8). Είναι σπασμένη περιμετρικά, επομένως δεν έχουμε ενδείξεις για το αρχικό της σχήμα. Το ανάγλυφο είναι ρηχό και φθαρμένο, ωστόσο στο έκτυπο που κατασκευάσαμε⁵⁰ διακρίνονται παρόμοια μοτίβα και στις δύο όψεις: νευρώδεις καμπύλοι βλαστοί, που διακόπτονται από φύλλα άκανθας, ενώ ενδιάμεσα ελίσσονται άλλα επιμήκη φύλλα, με ισχυρή κεντρική νύρωση και στιγμές εκατέρωθεν – διακρίνονται επίσης και μικρά ασαφή ημικυκλικά μοτίβα. Πήλινες μήτρες για την κατασκευή ανάγλυφων πλακιδίων βρίσκονται συχνά σε εργαστήρια κεραμικής⁵¹, αλλά συνήθως έχουν μία όψη, όπως και τα πλακίδια ή

- ANDERSON [L. H.] 1975 = *Relief Pithoi from the Archaic Period of Greek Art*, αδημ. διδ. διατρ., Πανεπιστήμιο του Colorado
- HAMPE [R.] 1969 = *Kretische Löwenschale des siebten Jahrhunderts v. Chr.*, Heidelberg
- Corinth XII = G. R. DAVIDSON, *Corinth XII. The Minor Objects*, Princeton, N. J., 1952
- Corinth XV.1 = A. N. STILLWELL, *Corinth XV.1. The Potters' Quarter*, Princeton, N. J., 1948
- Corinth XV.2 = A. N. STILLWELL, *Corinth XV.2. The Terracottas*, Princeton, N. J., 1952

Εικ. 8. – «Τερζή-τούμπα», παράδοση 1934. Αμφίγλυφη επίπεδη μήτρα, αρ. ευρ. ΜΘ 25568 – δύο όψεις και έκτυπα.



οι δίσκοι που κατασκευάζονται από αυτές. Εξάλλου, για την κατασκευή αμφίγλυφων πλακιδίων θα ήταν πιο πρακτικό να χρησιμοποιηθούν δύο μεμονωμένες μήτρες και όχι μία διπλή⁵². Σε κάθε περίπτωση, εξαιτίας του εντελώς αποσπασματικού χαρακτήρα της συγκεκριμένης μήτρας, τα ερωτήματα για τη χρήση της αλλά και για τη συνολική εικόνα των διακοσμητικών της μοτίβων θα πρέπει να παραμείνουν ανοιχτά⁵³.

Δ. Τμήμα φιαλόσχημου αγγείου, ρωμαϊκών χρόνων(;) από μαύρο μάρμαρο με γκριζες φλέβες⁵⁴ (εικ. 5). Η επιφάνειά του είναι αστίλβωτη, η βάση χαμηλή δισκοειδής, και η κωνοειδής λαβή/ωτίο διακοσμείται με τεμνόμενες εγχάρακτες γραμμές (τρεις από τις οποίες εκτείνονται και στην οριζόντια επιφάνεια του χείλους), που δημιουργούν τριγωνικά μοτίβα⁵⁵.

5. Πήλινα δυσδιάγνωστα αντικείμενα⁵⁶

Α. Θραύσμα που διασώζει ένα πλήρες ανάγλυφο ωό και τμήματα δύο άλλων εκατέρωθεν του⁵⁷. Η πίσω όψη έχει χαθεί. Θα μπορούσε να ήταν τμήμα σίμηξ⁵⁸ ή μεγάλου ανάγλυφου αγγείου.

Β. Θραύσμα από την τριγωνική απόληξη πήλινου ανάγλυφου αντικειμένου, με επίπεδη πίσω όψη⁵⁹. Στην κύρια όψη, όπου διασώζεται λευκό επίθετο χρώμα, διαμορφώνεται ένα περιχέλιωμα μέσα στο οποίο εγγράφεται ένα πολύ φθαρμένο ωοειδές μοτίβο. Θα μπορούσε να είναι η απόληξη ανθεμωτού ηγεμόνος με εγγεγραμμένο ανθέμιο, αλλά δεν στάθηκε δυνατόν να εντοπισθούν ακριβή παραλληλα⁶⁰.

φυτικά μοτίβα, συνήθως ανθέμια και άνθη λωτού), *Corinth* XII, αρ. 469-471· *Corinth* XV.1, σ. 112-113, αρ. 103-106· MERKER, ό.π. (σημ. 3), σ. 23-25, αρ. 2-4. Για πήλινα πλακίδια, δισκοειδή ή τετράπλευρα, ορισμένα από τα οποία κατασκευάστηκαν από τις παραπάνω μήτρες και φέρουν φυτική διακόσμηση, *Corinth* XV.2, σ. 213-216 (βλ. κυρίως τους αρ. 4d-e, πίν. 47, ανθέμια και άνθη λωτού)· MERKER, ό.π. (σημ. 3), σ. 75, αρ. 154 (ανθέμια και άνθη λωτού, κισσός).

52. Επιπλέον, τα ανάγλυφα πλακίδια δεν είχαν κατ' ανάγκη παρόμοια μοτίβα στις δύο όψεις τους, όπως συμβαίνει με τη δική μας διπλή μήτρα – βλ. λ.χ. ένα καλὰ σωζόμενο παράδειγμα από την Κόρινθο, *Corinth* XII, ό.π. (σημ. 51), αρ. 212, πίν. 15-16.
53. Ευχαριστώ τη Στ. Δρούγου, που είδε από κοντά το θραύσμα της μήτρας και επιβεβαίωσε την σπανιότητά του.
54. ΜΘ 17415: ύψ. 6,3 εκ. Διάμ. χείλ. 11,2 εκ. Διάμ. βάσ. 5 εκ. Η γεωλόγος Μ. Καραγεωργίου με πληροφόρησε ότι πιθανόν πρόκειται για θασιτικό μάρμαρο, με βάση τουλάχιστον την μακροσκοπική παρατήρηση, και ο συνάδελφος Ε. Παπαθανασίου έκανε χρήσιμες παρατηρήσεις.
55. Για ανάλογα αγγεία της ελληνιστικής και ρωμαϊκής εποχής, βλ. ενδεικτικά, *Corinth* XII, ό.π. (σημ. 51), σ. 122-125.
56. Υπάρχει και ένα θραύσμα πήλινου αδιάγνωστου αντικειμένου (ΜΘ 17420), με οπή (ανάφτησης;) που πρέπει να ανήκει στα νεότερα χρόνια.
57. ΜΘ 17404: μέγ. σωζ. ύψ. 9 εκ. Μέγ. σωζ. πλ. 7,2 εκ.
58. Παρόμοια με την ΜΘ 17403 (βλ. παραπάνω, σημ. 12) αλλά μικρότερου μεγέθους.
59. ΜΘ 25566: μέγ. σωζ. ύψ. 6,1 εκ. Μέγ. πλ. 8,6 εκ.
60. Για ανάλογα παραδείγματα, αλλά συνήθως χωρίς περιχέλιωμα και με φύλλα ανθεμίου που κλίνουν προς τα μέσα, βλ. ενδεικτικά: α) Μακεδονία: ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ, ΓΙΟΥΡΗ, ό.π. (σημ. 15), σ. 122-123, πίν. 136 (ηγεμόνας καλυπτήρας, πιθανόν υστεροελληνιστικός)· *Olynthus* XII, ό.π. (σημ. 26), πίν. 84 (οικίες Αιν7 και Αιν10), β) Πελοπόννησος (ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδος): HARL 1971, αρ. Ε23, Κ16, Μ3, Μ6, Ο11, Ο13-14, και κυρίως σελ. 97, *Argos* Serie 4 (με παρόμοιο περιχέλιωμα), γ) Μικρά Ασία: KÄSTNER 1994, σ. 256, inv. P712, πίν. 81α.

– HARL [O.] 1971 = *Studien zu den Stirnziegeln der Peloponnesse*, αδημ. διδ. διατρ., Πανεπιστήμιο Karl-Franzes, Graz

– KÄSTNER [V.] 1994 = «Kleinasien und Griechenland. Dachterrakotten nacharchaischer Zeit aus Pergamon», στο Ν. Α. WINTER (ed.), *Proceedings of the International Conference on Greek Architectural Terracottas of the Classical and Hellenistic Periods, 1991*, Princeton, *Hesperia* Suppl. 27, σ. 253-268

61. Το σχολείο βρισκόταν στην αυλή του ναού του Αγίου Αθανασίου. Ήταν ένα διώροφο κτίσμα· στο ισόγειο κατοικούσε ο δάσκαλος ενώ στον όροφο υπήρχε η μοναδική αίθουσα διδασκαλίας για περίπου 60 μαθητές.
62. Ευχαριστώ τους συνοδοιπόρους μου Α. Δημουλά, Ε. Μαυροβίτου και Θ. Παπακώστα.
63. Για να επιβεβαιώσω τη θέση της «Τερζή-τούμπας» ρώτησα και άλλον παλαιό κάτοικο του χωριού, τον Στ. Πήττα, που μου υπέδειξε ακριβώς το ίδιο μέρος. Για την ερμηνεία του ονόματος μου είπαν ότι κάποιος ράφτης («τερζής» στα τουρκικά) σκοτώθηκε στην περιοχή αυτή... Οι νεότεροι κάτοικοι, όσους ρώτησα, δεν γνωρίζουν το συγκεκριμένο μικροτοπωνύμιο.
64. Επιστολή 1934: «...τύμβος διπλοῦς μὲ τὸν ὑποκείμενον εὐρύτερον καὶ τὸν ὑπερκείμενον μικρόν, ὕψους δὲ τὸ ὅλον περὶ τὰ 50 μέτρα ἀπὸ τῆς βάσεως ἔνθα τὸν περιζώνουν δύο ρυάκες ξηροί».
65. Ὑψόμετρα (κατὰ προσέγγιση): επιφάνεια λόφου περ. 210-212 μ., επίμηκες υπερκείμενο ὕψωμα περ. 215-219 μ. Πυθμένες των δύο χειμάρρων περ. 180-204 μ.

II. Ενδείξεις για ένα νέο πόλισμα στον μυθό του Θερμαϊκού Κόλπου

Το φθινόπωρο του 2012, επισκέφθηκα αρκετές φορές τη Νέα Μεσημβρία και είχα την τύχη να συναντήσω έναν μαθητή του δημοδιδασκάλου Τ. Σ. Κονταξάκη, τον Γεώργιο Μωυσίδη, 89 ετών τότε, ο οποίος γνώριζε τη θέση της «Τερζή-τούμπας» και φυσικά θυμόταν πολύ καλά τον δάσκαλό του – τότε έμαθα το όνομά του: Τηλέμαχος. Ο κ. Μωυσίδης μου είπε ότι πήγε στο Δημοτικό το 1932 και είχε δάσκαλο τον Τηλέμαχο Κονταξάκη μέχρι την Γ' τάξη (1935). Ο Κονταξάκης ήταν Κρητικός, ίσως από την Ιεράπετρα, και τότε θα ήταν περίπου 40 ετών. Λίγο αργότερα, πριν από τον πόλεμο, έφυγε από το χωριό και χάνονται τα ίχνη του – αρκετά χρόνια μετά ο κ. Μωυσίδης πληροφορήθηκε τυχαία τον θάνατό του. Μου είπε πολλές παλιές και συγκινητικές ιστορίες για τον δάσκαλο⁶¹ και τόνισε το ενδιαφέρον που έδειχνε για την ιστορία του χωριού – θυμήθηκε μάλιστα ότι μετά από βροχές πήγαινε στις ρεματιές και μάζευε «κεραμίδια».

Ο Μωυσίδης οδήγησε εμένα, τον συνάδελφο από την ΙΣΤ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών αρχαιοτήτων Α. Κεραμάρη και μια μικρή ομάδα συνεργατών από το Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης⁶² στην «Τερζή-τούμπα», την οποία, όπως ήδη αναφέραμε, πρέπει να επισκέφθηκε προσωπικά ο παλαιός δημοδιδάσκαλος και να συνέλεξε τα αντικείμενα που παρέδωσε το 1934 και παρουσιάσαμε αναλυτικά (εικ. 9). Η θέση βρίσκεται στα βορειοανατολικά της Νέας Μεσημβρίας, δεξιά του δρόμου που οδηγεί προς το Ξηροχώρι, και πριν από τον οικισμό των Μπαλαίκων, σε απόσταση περίπου 1.200 μ. σε ευθεία και προς τα ανατολικά της γνωστής «Τούμπας Ν. Μεσημβρίας»⁶³. Η θέση ανταποκρίνεται σχεδόν απόλυτα στην περιγραφή του Τ. Κονταξάκη⁶⁴: είναι ένας επιμήκης λόφος, μήκους περ. 750 μ. και πλάτους από 120 ως 160 μ., με διεύθυνση Β.-Ν. (και μικρή κλίση προς τα νοτιοανατολικά), πλαισιωμένος από δύο χειμάρρους στα ανατολικά και δυτικά, που συγκλίνουν σε έναν μεγαλύτερο χειμάρρο στον Νότο. Επάνω στον λόφο έχει διαμορφωθεί, προφανώς με ανθρωπογενή παρέμβαση, ένα επίμηκες ὕψωμα με επίπεδη κορυφή και διαστάσεις περίπου 130×25 μ.⁶⁵. Τόσο ο λόφος όσο και το υπερκείμενο ὕψωμα καλλιεργούνται στο μεγαλύτερο τμήμα τους, αλλά όταν επισκεφθήκαμε εμείς τον χώρο, πολλά από τα χωράφια, και κυρίως εκείνα της κορυφής, δεν είχαν οργωθεί ή είχαν μείνει για χρόνια ακαλλιεργήτα. Στα οργωμένα τμήματα δεν εντοπίσαμε παρά μόνο μερικές δεκάδες

αβαφή αδιάγνωστα όστρακα, ορισμένα από οποία ανήκαν σε λεπτή κεραμική.

Ωστόσο, δεν εντοπίσαμε το σημείο της κορυφής που, σύμφωνα με την περιγραφή του Τ. Κονταξάκη, είχε έκταση μόνο 50 τ.μ. και περιείχε βαθύ στρώμα τέφρας μαζί με πολλά όστρακα αγγείων. Βεβαίως, είναι πιθανό ότι στα 80 χρόνια που μεσολάβησαν, οι ανώτερες αυτές επιχώσεις εξαφανίστηκαν εξαιτίας της καλλιέργειας της γης ή εξαιτίας διαφόρων εργασιών ισοπέδωσης. Πάντως, στην περίμετρο του υπερυψωμένου τμήματος διακρίνονται πολλά (παλαιότερα και πρόσφατα) σκάμματα λαθρανασκαφών, την προσοχή των οποίων προσελκύει το χαρακτηριστικό σχήμα του υψώματος⁶⁶.

Δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι ότι τα αντικείμενα της πρώτης παράδοσης του Τ. Σ. Κονταξάκη (1929), τα οποία με συντομία παρουσιάσαμε στην αρχή αυτού του κειμένου, προέρχονται επίσης από αυτόν τον χώρο. Όπως είδαμε, στην επιστολή του 1929, ο παλαιός δημοδιδάσκαλος αναφερόταν γενικώς «εις λοφώδη θέσιν ὕψους περὶ τὰ 50 μέτρα, εἰς τὴν κορυφὴν καὶ εἰς βάθος τεσσάρων μέτρων ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους ἐν μέσῳ ἀφθόνου τέφρας καὶ ὀστῶν», την οποία μάλλον δεν είχε επισκεφθεί ο ίδιος αλλά απλώς έστειλε στο Μουσείο τα αντικείμενα και τα δόντια που του παρέδωσαν οι κάτοικοι⁶⁷.

66. Δυστυχώς η αρχαιοκαπηλική δραστηριότητα είναι συνεχής στην περιοχή. βλ. λ.χ. την προ λίγων ετών κατάσχεση τμήματος μαρμάρινου γυναικείου αγάλματος και άλλων ευρημάτων, [http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22784&subid=2&pubid=63643545\(12/4/2012\)](http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22784&subid=2&pubid=63643545(12/4/2012)).

67. Βλ. παραπάνω και σημ. 2-6.

9



Εικ. 9. – «Τερζή-τούμπα» (φωτογραφία της συγγραφέως, Σεπτέμβριος 2012).

68. Ἡ ἀκόμη καὶ ἐπτὰ στέγες, ἀν συνυπολογίσουμε καὶ τὴν πιθανὴ ἡγεμόνα ΜΘ 25566 (βλ. παραπάνω, ἀρ. 5-Β).
69. ΔΕΣΠΟΙΝΗ κ.ά. 1985, σ. 12· DESPINI 2009, σ. 45-46. Για τοὺς ναοὺς τῆς ἀρχαϊκῆς-κλασικῆς Μακεδονίας, ΣΜΙΤ-ΔΟΥΝΑ 2007.
70. ΚΕΡΑΜΑΡΗΣ κ.ά. 2002, σ. 237-238.
71. Σημειώνουμε ὅτι κοντὰ στὴ μεγάλη τράπεζα, ὅπου τοποθετεῖται ἡ ἀρχαία πόλη, ἀνασκάφηκε ἓνα ἀρκετὰ μεγάλο κτηριακὸ συγκρότημα (μᾶλλον κατοικία) τῆς Εποχῆς Σιδήρου. Βλ. γενικά, ΜΙΣΑΝΑΙΔΟΥ-ΔΕΣΠΟΤΙΔΟΥ 1995· ΜΙΣΑΝΑΙΔΟΥ-ΔΕΣΠΟΤΙΔΟΥ 1998, σ. 259-263. Για τὰ οἰκιστικὰ δεδομένα τῆς Εποχῆς Σιδήρου στὴν ευρύτερη περιοχὴ, HÄNSEL 1989 (Καστανάς)· GIMATZIDIS 2010, σ. 59-82 (Σίνδος).

Σε κάθε περίπτωση, βασιζόμενοι στα λιγοστά ἀλλὰ πολὺ χαρακτηριστικά θραύσματα τοῦ 1934 ἀπὸ τὴν «Τερζή-τούμπα», εἶναι δυνατόν νὰ ἀποκαταστήσουμε τὴν ἐξῆς εἰκόνα: Οἱ κεραμώσεις θὰ μπορούσαν νὰ ἐνταχθοῦν σὲ ἓναν χρονολογικὸ ὀρίζοντα ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. ἕως καὶ τὴν ἐλληνιστικὴ ἐποχὴ. Ἀνήκουν σὲ τουλάχιστον τρεῖς διαφορετικὲς στέγες: ἡ μία εἶχε λακωνικὴ κεράμωση (δύο ἡγεμόνες) καὶ ἡ ἄλλη κορινθιακὴ (ἐνσφράγιστος στρωτήρας καὶ ἡγεμῶν – ἀν ἀνήκουν στὴν ἴδια στέγη). Ἀπὸ τὶς τρεῖς σίμες, οἱ δύο μποροῦν νὰ ἀποδοθοῦν στὶς προηγούμενες στέγες, ἐνῶ ἡ τρίτη, ποὺ ἔχει ἀνάγλυφο μεγαλύτερης κλίμακας, σὲ μιὰ τρίτη στέγη. Ὡστόσο, ὁ κάθε τύπος κεράμωσης θὰ μπορούσε νὰ προέρχεται ἀπὸ διαφορετικὴ στέγη, ὁπότε θὰ εἴχαμε ἓνα σύνολο ἐξι στεγῶν⁶⁸. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ στεγασμένοι χώροι μπορεῖ νὰ ἀνήκουν στὸ ἴδιο μεγάλο κτήριο (πρβλ. λ.χ. τὶς οἰκίες τῆς Πέλλας) ἢ σὲ περισσότερα τοῦ ἐνός κτήρια.

Στὴν ευρύτερη περιοχὴ υπάρχουν λιγοστὲς ἐνδείξεις γιὰ μνημειακά ὑπέργεια κτήρια ἀπὸ τὴν ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ καὶ ἐξῆς, καὶ συγκεκριμένα στὴ Σίνδο καὶ τὴ Νέα Φιλαδέλφεια. Στὴ Σίνδο, στὸν χώρο τοῦ γνωστοῦ ἀρχαϊκοῦ νεκροταφείου, βρέθηκαν λίθινοι γωνιόλιθοι καὶ τρία ἀρχαϊκὰ ἰωνικὰ κιονόκρανα, σὲ δεύτερη χρῆση γιὰ τὴν κατασκευὴ κιβωτιόσχημων τάφων. Εἶναι ἀπὸ λεπτὸ εὐθρυπτο πωρόλιθο καὶ πρέπει νὰ ἀνήκουν σὲ ἓνα μεγάλο κτήριο, ἴσως ναό, ἡ θέση τοῦ οποῖου παραμένει ἀγνωστὴ⁶⁹. Ἐπίσης, σὲ νεότερη ἀνασκαφὴ, στὸ Ο.Τ. 54 τῆς ΒΙΠΕΘ Σίνδου, κάτω ἀπὸ μεταγενέστερους τάφους, ἐντοπίστηκε ἐκτεταμένο κτηριακὸ συγκρότημα, με μεγάλη διάρκεια ζωῆς (μέσα 5ου-ἀρχές 3ου αἰ. π.Χ.), ἡ χρῆση τοῦ οποῖου εἶναι μέχρι στιγμῆς ἀδιευκρίνιστη⁷⁰. Τέλος, στὴ Νέα Φιλαδέλφεια ἀνασκάφηκε ἓνα κτηριακὸ συγκρότημα ρωμαϊκῶν χρόνων, ποὺ κτίστηκε στὸν χώρο τοῦ ἀρχαϊκοῦ-κλασικοῦ νεκροταφείου⁷¹.

-
- ΔΕΣΠΟΙΝΗ κ.ά. 1985 = Α. ΔΕΣΠΟΙΝΗ, Ι. ΒΟΚΟΤΟΠΟΥΛΟΥ, Μ. ΤΙΒΕΡΙΟΣ, Β. ΜΙΣΑΝΑΙΔΟΥ, *Σίνδος. Κατάλογος τῆς Ἐκθεσῆς, Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Θεσσαλονίκης*, Αθήνα
 - DESPINI [Α.] 2009 = «Gold Funerary Masks», *AntK* 52, σ. 20-65
 - ΣΜΙΤ-ΔΟΥΝΑ [Μ.] 2007 = «Περίπτεροι ναοὶ στὸ βορειοελλαδικὸν χώρο», *Αρχαία Μακεδονία* VII, σ. 455-472
 - ΚΕΡΑΜΑΡΗΣ κ.ά. 2002 = Α. ΚΕΡΑΜΑΡΗΣ, Σ. ΠΡΩΤΟΨΑΛΤΗ, Σ. ΤΣΟΛΑΚΗΣ, «Ἀνασκαφικὴ ἐρευνά στὴ ΒΙ.ΠΕ.Θ. Σίνδου 2002», *ΑΕΜΘ* 16, σ. 233-240
 - ΜΙΣΑΝΑΙΔΟΥ-ΔΕΣΠΟΤΙΔΟΥ [Β.] 1995 = «Ἀνασκαφὴ στὴ Νέα Φιλαδέλφεια τὸ 1995», *ΑΕΜΘ* 9, σ. 311-320
 - ΜΙΣΑΝΑΙΔΟΥ-ΔΕΣΠΟΤΙΔΟΥ [Β.] 1998 = «Νέα Φιλαδέλφεια. Ἀνασκαφικὴ ἐρευ-

Τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά ευρήματα της παράδοσης του 1934 υποδηλώνουν την ύπαρξη ενός εργαστηριακού χώρου (διπλή μήτρα) και ενός χώρου λατρείας («εσχαρίδα»). Επίσης, τα ιδιόμορφα κεφάλια πάπιας θα πρέπει να ανήκαν σε ένα ειδικής χρήσης μεγάλο αγγείο («τελετουργικό»);, για τη μορφή και τη λειτουργία του οποίου μόνο εικασίες μπορούμε να κάνουμε. Τέλος, τόσο τα λουτήρια/περιρραντήρια όσο και οι πίθοι⁷² δεν μας βοηθούν, διότι βρίσκονται σε ποικίλα αρχαιολογικά συμφραζόμενα.

Όλα τα παραπάνω ευρήματα, παρά την αποσπασματικότητά τους και παρά την απουσία ικανών επιφανειακών ενδείξεων στην «Τερζή-τούμπα», αναμφίβολα προέρχονται από έναν χώρο που κατά την υστεροκλασική και ελληνιστική εποχή είχε ένα ή περισσότερα μνημειακά οικοδομήματα, με ανάγλυφες διακοσμημένες κεραμώσεις, καθώς και χώρους εργαστηριακούς αλλά και λατρευτικού χαρακτήρα. Στην ευρύτερη (ή στην ίδια;) περιοχή, όπως δείχνουν τα ευρήματα της πρώτης παράδοσης του 1929⁷³, θα πρέπει να υπήρχε κι ένα νεκροταφείο (άφθονη τέφρα και οστά, ανθρώπινα; δόντια, βάση «δακρυδόχου») αλλά κι ένα κεραμικό εργαστήριο (τριποδίσκοι).

Ορισμένα μνημειακά κτήρια αλλά και ένα νεκροταφείο υπήρχαν στην περιοχή και κατά τη ρωμαϊκή εποχή και εξής, όπως φανερώνουν ορισμένα μαρμάρινα ευρήματα, που σώζονται μέχρι σήμερα: το άνω τμήμα ρωμαϊκού βωμού, πιθανότατα επιτύμβιου, με επίθημα και πίνακες στις τρεις δουλεμένες πλευρές του αλλά χωρίς επιγραφή⁷⁴, και ένα υστερορωμαϊκό ιωνικό κιονόκρανο (πιθανόν 4ος-5ος αι. μ.Χ.). Και τα δύο βρίσκονται σήμερα στην αυλή του ναού του Αγίου Αθανασίου

72. CASKEY 1976.

73. Βλ. παραπάνω και σημ. 2-6.

74. Επιγραφή δεν διακρίνεται, τουλάχιστον όσο κατόρθωσα να ελέγξω. Ανήκει στον τύπο B4 της Αδάμ-Βελένη. ΑΔΑΜ-ΒΕΛΕΝΗ 2002, σ. 47. Για πρόσφατα δημοσιευμένα παρόμοια παραδείγματα από την Πιερία, ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗ 2009, σποράδην (αρ. ευρ. ΚΖΔ 36, 40 και 42).

να στην 'τράπεζα' και στο νεκροταφείο της Εποχής Σιδήρου», *ΑΕΜΘ* 12, σ. 259-268

- HÄNSEL [B.] 1989 = *Kastanas. Ausgrabungen in einem Siedlungshügel der Bronze- und Eisenzeit Makedoniens 1975-1979. Die Grabung und der Baubefund* (PAS 7), Berlin
- GIMATZIDIS [S.] 2010 = *Die Stadt Sindos. Eine Siedlung von der späten Bronze- bis zur klassischen Zeit am Thermaischen Golf in Makedonien* (PAS 26), Rahden/Westfalen
- CASKEY [M. E.] 1976 = «Notes on Relief Pithoi of the Tenian-Boiotian Group», *AJA* 80, σ. 19-41
- ΑΔΑΜ-ΒΕΛΕΝΗ [Π.] 2002 = *Μακεδονικοί βωμοί*, Αθήνα
- ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗ [Α.] 2009 = «Αρχαιότητες ρωμαϊκών χρόνων από την κεντρική Πιερία», *ΑΕΜΘ* 23, σ. 173-182

75. ΜΑΡΚΗ, ό.π. (σημ. 1), σ. 4, εικ. 1-2. Επίσης, έξω από την αυλή του ναού είναι τοποθετημένο ένα επίκρανο, επιχρισμένο με ασβέστη (πιθανόν 9ος-11ος αιώνας).
76. ΜΑΡΚΗ, ό.π. (σημ. 1), σ. 4.
77. Χαρακτηριστικά αναφέρει ότι κάτοικοι του χωριού του είπαν ότι δυσκολεύτηκαν πολύ όταν πριν από μερικές δεκαετίες θέλησαν να μετακινήσουν μόλις λίγα μέτρα τον βωμό, για να κάνουν διαμορφώσεις στην αυλή του Αγίου Αθανασίου.
78. Βλ. παραπάνω και σημ. 6.
79. Αρ. ευρ. ΜΘ 5190 και ΜΘ 10042. Παραδόθηκε το 1966 «ἐκ Νέας Μεσημβρίας Θεσσαλονίκης» (αρ. πρωτ. 961/2-2-1966: ΑΔ 22 (1967), Β'2, Χρονικά, σ. 377 [Φ. Πέτσας]. Υπό δημοσίευση στο ΔΕΣΠΙΝΗΣ κ.ά. (υπό έκδ.), IV [Π. Αδάμ-Βελένη]).

της Νέας Μεσημβρίας (εικ. 10), ενώ στον άμβωνα του ναού είναι εντοιχισμένο ένα παλαιοχριστιανικό αμφικιόνιο παραθύρου⁷⁵. Η Ε. Μαρκή υπέθεσε ότι τα παραπάνω αντικείμενα προέρχονται από έναν αρχαίο οικισμό που θα βρισκόταν στη θέση του σημερινού χωριού⁷⁶, αλλά μέχρι σήμερα η υπόθεση αυτή δεν επιβεβαιώθηκε, ούτε ανατράπηκε. Πάντως, τα μεγάλα μαρμάρινα αντικείμενα, και κυρίως ο βωμός, δεν πρέπει να μεταφέρθηκαν από πολύ μεγάλη απόσταση⁷⁷. Επιπλέον, την ύπαρξη εγκατάστασης των βυζαντινών χρόνων υποστηρίζουν και τα εφυαλωμένα αγγεία της πρώτης παράδοσης του Τ. Σ. Κονταξάκη (1929)⁷⁸. Ενδιαφέρον, τέλος, έχει και ένα τμήμα επιτύμβιου αναγλύφου, που παραδόθηκε από την περιοχή και φυλάσσεται στις αποθήκες του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης: σώζει το μισό πίσω σώμα αλόγου, το οποίο ακολουθεί ένας άνδρας με κοντό χιτώνα⁷⁹.

Συνυπολογίζοντας όλα τα παραπάνω δεδομένα, θεωρώ ότι στην «Τερζή-τούμπα» ή στη γύρω περιοχή της θα πρέπει να αναζητήσουμε ένα ακόμη πόλισμα, που προστίθεται στα όσα μέχρι σήμερα γνωρίζουμε για τα οικιστικά δεδομένα στον

– ΔΕΣΠΙΝΗΣ κ.ά. (υπό έκδ.) = Γ. ΔΕΣΠΙΝΗΣ, Θ. ΣΤΕΦΑΝΙΔΟΥ-ΤΙΒΕΡΙΟΥ, Ε. ΒΟΥΤΥΡΑΣ (επιμ.), *Κατάλογος Γλυπτών του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης*, τ. IV (υπό έκδ.)

Εικ. 10. – Ρωμαϊκός βωμός και ιωνικό κιονόκρανο στην αυλή του Ι. Ν. Αγ. Αθανασίου Ν. Μεσημβρίας (φωτογραφία της συγγραφέως, Σεπτέμβριος 2012).



μυχό του Θερμαϊκού Κόλπου. Την ευρύτερη εικόνα της περιοχής θα σχολιάσω με συντομία στη συνέχεια (εικ. 11).

Στην αγροτική περιοχή της σύγχρονης Νέας Μεσημβρίας έχουν εντοπιστεί δύο αρχαιολογικοί χώροι: η από παλαιά γνωστή «τράπεζα της Νέας Ιωνίας ή Παναγιά ή Σαρί Ομέρ»⁸⁰, με ευρήματα της Εποχής Σιδήρου και των ιστορικών χρόνων (5,5 χλμ. σε ευθεία προς τα νοτιοανατολικά από το κέντρο του σημερινού οικισμού), και η «Τούμπα της Νέας Μεσημβρίας» (περ. 3 χλμ. βόρεια/βορειοδυτικά του χωριού, νότια του δρόμου προς το χωριό Πρόχωμα, ανάμεσα στα ρέματα «Πεντόρεμα», πιο ρηχό και μικρό στα δυτικά, και «Βαθύρεμα», πιο μεγάλο, στα ανατολικά)⁸¹. Η δεύτερη θέση εντοπίστηκε στη δεκαετία του 1980 και έχει επιφανειακή κεραμική της Ύστερης Εποχής Χαλκού-Πρώιμης Εποχής Σιδήρου. Στην ευρύτερη περιοχή της Νέας Μεσημβρίας, ανάμεσα στις σημερινές κοίτες του Αξιού και του Γαλλικού ποταμού⁸² και θέτοντας ως βόρειο όριο την περιοχή της Πικρολίμνης, έχουν εντοπιστεί

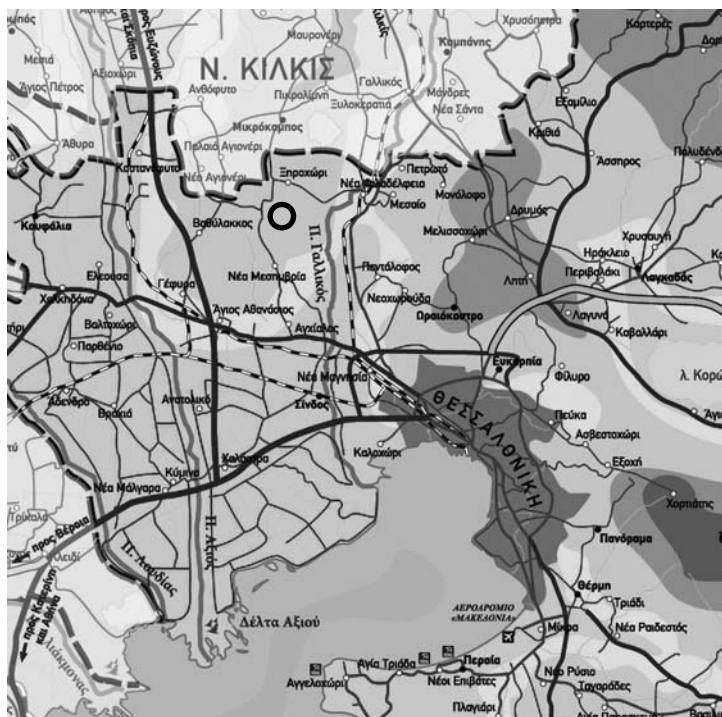
80. REY 1921, σ. 71-74 («Sariomer»)- ΓΡΑΜΜΕΝΟΣ κ.ά. 1997, σ. 29, αρ. 74- ΣΟΥΡΕΦ 2011, σ. 102-104, αρ. ΑΚ 41. Οι μεγαλύτεροι σε ηλικία κάτοικοι της Νέας Μεσημβρίας μου ανέφεραν τη θέση ως «Σαλαμούροβο» – εκεί υπήρχε, είπαν, ένας μικρός οικισμός, ένα πηγάδι και ίσως μια σπηλιά – μάλιστα από εκεί περνούσε ο δρόμος που έπαιρναν για να πάνε από το χωριό τους στη Θεσσαλονίκη: έβγαιναν στη γέφυρα στην περιοχή της ΒΙΟΧΑΛΚΟ, όπου υπήρχε, όπως είπαν, ένα μοναστήρι. Για παλαιότερα ευρήματα από το Σαρί Ομέρ: REY 1921, σ. 257 και 259 (τμήματα αγγείων)- HEURTLEY 1939, σ. 236, αρ. 485: «Sare Omer» = εμπορικός αμφορέας, τύπος II Βορείου Αιγαίου, ΑΜΘ, αρ. Π 618.

81. ΓΡΑΜΜΕΝΟΣ κ.ά., ό.π. (σημ. 80), σ. 29, αρ. 73- ΣΟΥΡΕΦ, ό.π. (σημ. 80), σ. 104, αρ. ΑΚ 42 (Ύστερη Εποχή Χαλκού, Εποχή Σιδήρου, ίσως και μεταγενέστερα). Το ονόματα των δύο ρεμάτων ανέφεραν οι Στ. Πήττας και Γ. Μωυσίδης.

82. Για τις αλλαγές στην κοίτη, και κυρίως στο Δέλτα του Αξιού (ο Γαλλικός δεν φαίνεται να υπέστη παρόμοιες μεταβολές), βλ. παρακάτω και σημ. 92-94.

- REY [L.] 1921 = *Observations sur les premiers habitats de la Macédoine*, Paris
- ΓΡΑΜΜΕΝΟΣ [Δ.] κ.ά. 1997 = Δ. ΓΡΑΜΜΕΝΟΣ, Μ. ΜΠΕΣΙΟΣ, Σ. ΚΩΤΣΟΣ, *Από τους προϊστορικούς οικισμούς της Κεντρικής Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη
- ΣΟΥΡΕΦ [Κ.] 2011 = *Τοπογραφικά και αρχαιολογικά Κεντρικής Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη
- HEUTLEY [W. A.] 1939 = *Prehistoric Macedonia*, Cambridge

11



Εικ. 11. – «Τερζή-τούμπα» και οι αρχαιολογικοί χώροι της ευρύτερης περιοχής (χάρτης www.ekdoseisalexandros.gr/product/νομός-θεσσαλονίκης).

83. Βλ. αντίστοιχα (με βιβλιογραφία): ΣΟΥΓΕΡΕΦ, ό.π. (σημ. 80), σ. 138-139, αρ. ΑΚ.55 και αρ. ΑΚ.56 (οι δύο θέσεις απέχουν περ. 3 και περ. 2,5 χλμ. σε ευθεία βόρεια της «Τερζή-τούμπας»).
84. Γενικά (με βιβλιογραφία), ΜΙΣΑΗΛΙΔΟΥ-ΔΕΣΠΟΤΙΔΟΥ 1995, ό.π. (σημ. 71)· ΜΙΣΑΗΛΙΔΟΥ-ΔΕΣΠΟΤΙΔΟΥ 1998, ό.π. (σημ. 71)· ΣΟΥΓΕΡΕΦ, ό.π. (σημ. 80), σ. 112-115, αρ. ΑΚ.45-ΑΚ.46 («Ναρές ή Νέα Φιλαδέλφεια Α και Β» – απέχει 6,2 χλμ. σε ευθεία από την «Τερζή-τούμπα»).
85. Σε απόσταση περ. 4 χλμ. ως 9 χλμ. σε ευθεία από την «Τερζή-τούμπα».
86. Γενικά (με βιβλιογραφία), HÄNSEL, ό.π. (σημ. 71)· ΣΟΥΓΕΡΕΦ, ό.π. (σημ. 80), σ. 85-87, αρ. ΑΚ.28.
87. Γενικά (με βιβλιογραφία), ΣΟΥΓΕΡΕΦ, ό.π. (σημ. 80), σ. 157-158, αρ. ΑΚ.67.
88. Γενικά (με βιβλιογραφία), ΣΟΥΓΕΡΕΦ, ό.π. (σημ. 80), σ. 42-43, αρ. ΑΚ.7.
89. Γενικά (με βιβλιογραφία), ΤΙΒΕΡΙΟΣ 2009· GIMATZIDIS, ό.π. (σημ. 71)· ΣΟΥΓΕΡΕΦ, ό.π. (σημ. 80), σ. 134-137, αρ. ΑΚ.54.
90. Γενικά (με βιβλιογραφία), ΣΟΥΓΕΡΕΦ, ό.π. (σημ. 80), σ. 53-58, αρ. ΑΚ.13 («Τούμπα Γέφυρας ή Τούμπα Τόφιν ή Γέφυρα» και ταφικοί τύμβοι) και αρ. ΑΚ.14 («Τούμπα Αυγό Γέφυρας ή Δουρμουσλί»). Για την περιοχή του Αγ. Αθανασίου, ΤΣΙΜΠΙΔΟΥ-ΑΥΛΩΝΙΤΗ 1996· ΤΣΙΜΠΙΔΟΥ-ΑΥΛΩΝΙΤΗ 2005, σ. 89-171. Αποστάσεις (σε ευθεία) της «Τερζή-τούμπας» από αυτές τις θέσεις: 7,5 χλμ. από την τράπεζα του Αγίου Αθανασίου-Γέφυρας (Τόφιν) και 8,5 χλμ. από τη διπλή τράπεζα της Αγχιάλου-Σίνδου.

αρχετοί αρχαιολογικοί χώροι που έχουν φάσεις ιστορικών χρόνων. Συγκεκριμένα:

Σε κοντινή προς Βορρά απόσταση, αλλά στην αγροτική περιοχή του Ξηροχωρίου, μόλις 5 χλμ. από τον σύγχρονο οικισμό της Νέας Μεσημβρίας, βρίσκονται η μεγάλη τράπεζα που είναι γνωστή ως «Βλάχικη τούμπα Ξηροχωρίου ή Κιορτζινέ ή Ξηροχώρι Β», με επιφανειακή κεραμική από την Πρώιμη Εποχή Σιδήρου μέχρι και τα κλασικά χρόνια, και η «τούμπα Ξηροχωρίου ή Κιορτζινέ ή Ξηροχώρι Α», με επιφανειακή κεραμική της Ύστερης Εποχής Χαλκού-Πρώιμης Εποχής Σιδήρου, ίσως και των ρωμαϊκών χρόνων⁸³.

Σε μεγαλύτερη απόσταση προς τα βορειοανατολικά, λίγο βαθύτερα στην ενδοχώρα, βρίσκεται ο αρχαιολογικός χώρος της Νέας Φιλαδέλφειας (τούμπα της Εποχής Χαλκού, μεγάλη τράπεζα ιστορικών χρόνων όπου τοποθετείται μία αρχαία πόλη, φυσικό ύψωμα με κτηριακό συγκρότημα της Εποχής Σιδήρου, και δύο νεκροταφεία, της Εποχής Σιδήρου και αρχαϊκό/κλασικό, στον χώρο όπου ανασκάφηκε κτηριακό συγκρότημα ρωμαϊκών χρόνων)⁸⁴. Προς τα δυτικά και βορειοδυτικά, κοντά στις όχθες του Αξιού⁸⁵ βρίσκονται οι θέσεις του Καστανά (τούμπα)⁸⁶, του Προχώματος (τράπεζα)⁸⁷ και του Βαθύλακκου (δύο τράπεζες)⁸⁸. Τέλος, σε λίγο μεγαλύτερη απόσταση προς τα νότια και νοτιοανατολικά, αντίστοιχα, δηλαδή προς τη θάλασσα, βρίσκονται οι αρχαιολογικοί χώροι της Αγχιάλου-Σίνδου (διπλή τράπεζα, νεκροταφεία, κτηριακό συγκρότημα κλασικών-ελληνιστικών χρόνων)⁸⁹ και του Αγίου Αθανασίου-Γέφυρας (τράπεζα, τούμπα, ταφικοί τύμβοι)⁹⁰.

Από τις γραπτές μαρτυρίες γνωρίζουμε ότι στην περιοχή υπήρχαν με βεβαιότητα οι αρχαίες πόλεις της Σίνδου και της Χαλάστρας, ίσως επίσης και οι Κλίται, αλλά οι εντοπισμένοι αρχαιολογικοί χώροι είναι πολύ περισσότεροι – πάντως τα τελευταία χρόνια, στη διπλή τράπεζα Αγχιάλου-Σίνδου τοποθετείται η αρχαία Σίνδος, ενώ ο αρχαιολογικός χώρος του Αγίου Αθανασίου-Γέφυρας θεωρείται πιθανότερο να ταυτίζεται με την αρχαία Χαλάστρα, για την οποία ο Ηρόδοτος (7,

– ΤΙΒΕΡΙΟΣ [Μ.] 2009 = «Η διπλή τράπεζα Αγχιάλου», *ΑΕΜΘ 20 χρόνια. Επετειακός τόμος*, σ. 397-407

– ΤΣΙΜΠΙΔΟΥ-ΑΥΛΩΝΙΤΗ [Μ.] 1996 = «Οι ταφικοί τύμβοι της περιοχής Αγ. Αθανασίου Θεσσαλονίκης (1992-1997): έρευνα και προοπτικές», *ΑΕΜΘ 10Α*, σ. 427-442

– ΤΣΙΜΠΙΔΟΥ-ΑΥΛΩΝΙΤΗ [Μ.] 2005 = *Μακεδονικοί τάφοι στον Φοίνικα και στον Άγιο Αθανάσιο Θεσσαλονίκης*, Αθήνα

123.3) αναφέρει ότι βρισκόταν δίπλα στον Αξιό («καὶ Χαλέστρην ἐπὶ τὸν Ἄξιον ποταμόν, ὃς οὐρίζει χώραν τὴν Μυγδονίην τε καὶ Βοττιαΐδα»), ενώ αργότερα ο Πλίνιος (NH IV, 36) σημειώνει ότι ήταν παραθαλάσσια⁹¹. Ωστόσο ο Ηρόδοτος (7, 124.1) αναφέρεται και σε διάφορες ανώνυμες πόλεις μεταξύ της Θέρμης και του Αξιού, και σημειώνει ότι στην εποχή του οι εκβολές του Γαλλικού («Ἐχρίδωρον») ήταν στο έλος του Αξιού – φαίνεται δηλαδή ότι οι δύο ποταμοί είχαν τότε κοινό Δέλτα⁹²: «Ὁ μὲν δὴ ναυτικὸς στρατὸς αὐτοῦ [δηλ. του Ξέρξη] περὶ Ἄξιον ποταμόν καὶ πόλιν Θέρμην καὶ τὰς μεταξὺ πόλεις τούτων περιμένων βασιλέα ἐστρατοπεδεύετο, Ξέρξης δὲ καὶ ὁ πεζὸς στρατὸς ἐπορεύετο ἐκ τῆς Ἀκάνθου τὴν μεσόγαιαν τάμνων τῆς ὁδοῦ, βουλόμενος ἐς τὴν Θέρμην ἀπικέσθαι. ἐπορεύετο δὲ διὰ τῆς Παιονικῆς καὶ Κρηστωνικῆς ἐπὶ ποταμὸν Ἐχρίδωρον, ὃς ἐκ Κρηστωναίων ἀρξάμενος ῥέει διὰ Μυγδονίης χώρας καὶ ἐξίει παρὰ τὸ ἔλος τὸ ἐπ' Ἀξίῳ ποταμῷ»⁹³.

Υπάρχουν βεβαίως δύο, αν και όχι ανυπέρβλητες, δυσκολίες: η σημερινή κοίτη του Αξιού δεν είναι ίδια με την αρχαία/τις αρχαίες⁹⁴ και οι έρευνες των τελευταίων χρόνων (κυρίως οι υδροχημικές μελέτες) δείχνουν ότι η Χαλάστρα και το γνωστό στην αρχαιότητα «χαλαστραῖον νίτρον» σχετίζονται πιθανότατα με την Πικρολίμνη⁹⁵. Όμως οι σημερινές όχθες της λίμνης απέχουν περίπου 13 χλμ. (σε ευθεία) από τον αρχαιολογικό χώρο του Αγίου Αθανασίου, ενώ υπάρχουν άλλοι μεγάλοι, αλλά μη ανεσκαμμένοι, οικισμοί που βρίσκονται πολύ πιο κοντά της (περ. 2-3,5 χλμ.) και έχουν άμεση οπτική επαφή με αυτήν – συγκεκριμένα, οι μεγάλες τράπεζες της Νέας Φιλαδέλφειας και του Ξηροχωρίου⁹⁶. Βεβαίως, αυτές οι δύο θέσεις

91. Για τη σχετική συζήτηση και προτάσεις, βλ. (με βιβλιογραφία), ΤΙΒΕΡΙΟΣ 1991-1992, σ. 218-221· ΤΙΒΕΡΙΟΣ 2009, ό.π. (σημ. 89), σ. 406· ΓΙΜΑΤΖΙΔΗΣ, ό.π. (σημ. 71), σ. 50-54. Τις προτάσεις του Μ. Τιβέριου αποδέχεται και η Ε. Τσιμπίδου-Αυλωνίτη (ΤΣΙΜΠΙΔΟΥ-ΑΥΛΩΝΙΤΗ 2005, ό.π. (σημ. 90), σ. 89-90). Για τον Άγιο Αθανάσιο-Γέφυρα έχει επίσης προταθεί η ταύτιση με την Ηράκλεια της Μυγδονίας (ΓΟΥΝΑΡΟΠΟΥΛΟΥ, ΗΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ 1985, σ. 62-71), η οποία όμως δεν αναφέρεται στις γραπτές πηγές, και έτσι η θέση της παραμένει αβέβαιη. Για τη θέση των Κλιτών, για τις οποίες οι αρχαίες πηγές αναφέρουν ότι βρίσκονταν κοντά στη λίμνη από όπου εξαγόταν το χαλαστραῖον νίτρον, έχουν προταθεί τόσο η τράπεζα της Ξυλοκερατιάς (βλ. παρακάτω και σημ. 96), όσο και η μεγαλύτερη τράπεζα του Ξηροχωρίου (βλ. παραπάνω και σημ. 83), ΗΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ, ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΥ 1989, σ. 87-92· ΣΑΒΒΟΠΟΥΛΟΥ 1998, σ. 105. Για τον αρχαιολογικό χώρο της Νέας Φιλαδέλφειας, ΜΙΣΑΗΛΙΔΟΥ-ΔΕΣΠΟΤΙΔΟΥ 1995, ό.π. (σημ. 71), σ. 316-317. Γενικότερα για την τοπογραφία της, ΣΟΥΓΕΡΕΦ, ό.π. (σημ. 80), σ. 205-236 (με βιβλιογραφία).

92. Όπως και οι ποταμοί Αλιάκμων και Λουδίας: Ηρόδ. 7, 127.1: «...μέχρι Λυδίας τε ποταμοῦ καὶ Ἀλιάκμονος, οἱ οὐρίζουσι γῆν τὴν Βοττιαΐδα τε καὶ Μακεδονίδα, ἐς τὸν ὅδε ῥέεθρον τὸ ὕδωρ συμμίσγοντες».

93. Βλ. επόμενη σημείωση.

94. Για τις κοίτες των δύο ποταμών και γενικά για τη γεωμορφολογία της περιοχής, ΤΙΒΕΡΙΟΣ 1991-1992, ό.π. (σημ. 91), σ. 220· ΓΙΜΑΤΖΙΔΗΣ, ό.π. (σημ. 71), σ. 24-55. Πρβλ. και ΒΟΥΒΑΛΙΔΗΣ κ.ά. 2003, σποράδην (βλ. και σχ. 2, όπου δηλώνεται το παλαιό Δέλτα του Αξιού, πολύ βορειότερα και πολύ κοντά στο Δέλτα του Γαλλικού).

95. ΤΙΒΕΡΙΟΣ 1991-1992, ό.π. (σημ. 91), σ. 219· ΙΓΝΑΤΙΑΔΟΥ 2002· ΙΓΝΑΤΙΑΔΟΥ κ.ά. 2003.

96. Βορειοδυτικά της Πικρολίμνης (σημερινός Ν. Κιλκίς) βρίσκεται και η μικρότερη τράπεζα της Ξυλοκερατιάς, για την οποία οι ΓΡΑΜΜΕΝΟΣ κ.ά., ό.π. (σημ. 80), σ. 73, αρ. 25, αναφέρουν επιφανειακή κεραμική της Νεότερης Νεολιθικής και Ύστερης Εποχής Χαλκού.

– ΤΙΒΕΡΙΟΣ [Μ.] 1991-1992 = «Αρχαιολογικές έρευνες στη διπλή τράπεζα, κοντά στη σημερινή Αγχίαλο και Σίνδο (1990-1992). Ο αρχαίος οικισμός», *Εγνατία* 3, σ. 209-234

– ΓΟΥΝΑΡΟΠΟΥΛΟΥ [Λ.], ΗΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ [Μ.] 1985 = *Les milliaires de la voie Égna-tienne entre Heraclée des Lyncestès et Thessalonique*, Αθήνα

– ΗΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ [Μ. Β.], ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΥ [Λ. Δ.] 1989 = *Moryllos, cité de la Crestonie*, Αθήνα

– ΣΑΒΒΟΠΟΥΛΟΥ [Θ.] 1998 = *Αρχαιολογική περιήγηση στο νομό Κιλκίς. Από τα προϊστορικά μέχρι τα παλαιοχριστιανικά χρόνια*, Κιλκίς

– ΒΟΥΒΑΛΙΔΗΣ κ.ά. 2003 = Κ. ΒΟΥΒΑΛΙΔΗΣ, Γ. ΣΥΡΙΔΗΣ, Κ. ΑΛΜΠΑΝΑΚΗΣ, «Γεωμορφολογικές μεταβολές στον Κόλπο της Θεσσαλονίκης εξαιτίας της ανύψωσης της στάθμης της θάλασσας τα τελευταία 10.000 χρόνια», *ΑΕΜΘ* 17, σ. 313-322

– ΙΓΝΑΤΙΑΔΟΥ [Δ.] 2002 = «Έρευνα για το χαλαστραῖο νίτρο», *ΑΕΜΘ* 16, σ. 241-248

– ΙΓΝΑΤΙΑΔΟΥ κ.ά. 2003 = Δ. ΙΓΝΑΤΙΑΔΟΥ, Ε. ΝΤΟΤΣΙΚΑ, Α. ΚΟΥΡΑΣ, Γ. ΜΑΝΙΑΤΗΣ, «Χαλαστραῖο Νίτρο. Τα Αποτελέσματα της Έρευνας», *ΑΕΜΘ* 17, σ. 311-312

97. Για τις γεωμορφολογικές μεταβολές της περιοχής, βλ. παραπάνω και σημ. 94.
98. Αναλυτικά (με βιβλιογραφία), ΤΙΒΕΡΙΟΣ 1995-2000, σ. 314-320· ΤΙΒΕΡΙΟΣ 2009, ό.π. (σημ. 89), σ. 394.
99. Ευχαριστώ τον Φ. Εμμανουηλίδη που επιβεβαίωσε και επαύξησε τις προσωπικές μου παρατηρήσεις.
100. Βλ. παραπάνω και σημ. 75-79.
101. «There is something fascinating about science. One gets such wholesale returns of conjecture out of such a trifling investment of fact», *Life on the Mississippi*, 1883 (μετάφραση δική μου).

δεν βρίσκονται τώρα κοντά στις όχθες του Αξιού, μπορεί όμως να βρίσκονταν στην αρχαιότητα, αλλά σε κάθε περίπτωση δεν ήταν ποτέ παραθαλάσσιες⁹⁷ – μάλιστα, όσο στάθηκε δυνατόν να ελέγξω, δεν πρέπει να είναι ορατές από τη θάλασσα, ούτε και να έχουν εποπτεία προς αυτήν, εκτός ίσως από τα ψηλότερα σημεία της τράπεζας του Ξηροχωρίου.

Το πρόβλημα μπορεί να λυθεί εάν θεωρήσουμε ότι και η αρχαία Χαλάστρα κατοικούνταν κωμηδόν, όπως δηλαδή έχει με πειστικά επιχειρήματα υποστηριχθεί για την αρχαία Θέρμη – στην περίπτωση αυτή ο μεγάλος και σημαντικός αρχαιολογικός χώρος του Αγίου Αθανασίου θα μπορούσε να είναι το λιμάνι της Χαλάστρας, από το οποίο θα διακινούνταν το χαλαστραίο νίτρο, κάτι ανάλογο δηλαδή με τον αρχαίο οικισμό στο σημερινό Καραμπουρνάκι, που ταυτίζεται με το λιμάνι της αρχαίας Θέρμης⁹⁸. Σημειώνουμε, τέλος, ότι η περιοχή της Νέας Μεσημβρίας, και της «Τερζή-τούμπας» ειδικότερα, δεν ήταν βεβαίως ποτέ παραθαλάσσια αλλά τα υψώματά της προσφέρουν απρόσκοπτη θέα σε μια ευρύτατη περιοχή, που καλύπτει τις δυτικές υπώρειες του Χορτιάτη, σχεδόν όλη την περιοχή της σημερινής Θεσσαλονίκης, τις ανατολικές ακτές του Θερμαϊκού μέχρι την Περαία, τα Πιέρια, τον Όλυμπο αλλά και την Όσσα (ακόμη και το Πήλιο όταν είναι καθαρή η ατμόσφαιρα), όλες τις ανατολικές πλαγιές του Βερμίου (Βέροια, Νάουσα, Έδεσσα), το Πάικο, ένα τμήμα της πεδιάδας του Κιλκίς, ενώ στα βορειοανατολικά διακρίνεται και η οροσειρά του Μπέλλες⁹⁹.

Στο πλαίσιο αυτής της μελέτης, που βασίζεται στις σημαντικές αλλά πολύ αποσπασματικές πληροφορίες που δίνουν τα παλαιά ευρήματα της Νέας Μεσημβρίας, δεν έχει νόημα να προχωρήσουμε σε εικασίες για την ταύτιση του νέου πολισματος που ανιχνεύσαμε στην περιοχή, το οποίο φαίνεται ότι συνέχισε να υφίσταται κατά τα ρωμαϊκά χρόνια και την ύστερη αρχαιότητα¹⁰⁰. Μια ακόμη υπόθεση απλώς θα επιβεβαίωνε αυτό που έγραψε ο Mark Twain: «Υπάρχει κάτι το συναρπαστικό στην επιστήμη: εάν κάνεις μια ασήμαντη επένδυση σε αντικειμενικά δεδομένα, μπορείς να έχεις τεράστιες αποδόσεις σε εικασίες»¹⁰¹. Και κάτι ακόμη: εκτός από την αυτονόητη αφιέρωση στην τιμωμένη, η μελέτη αυτή αφιερώνεται και στη μνήμη του Τηλέμαχου Σ. Κονταξάκη και όλων των παλαιών δημοδιδασκάλων που φρόντισαν για τις αρχαιότητες της μακεδονικής γης.

– ΤΙΒΕΡΙΟΣ [Μ.] 1995-2000 = «Έξι χρόνια πανεπιστημιακών ανασκαφών στο Καραμπουρνάκι Θεσσαλονίκης (1994-1999)», *Εγνατία* 5, σ. 297-321

